

ТРАНСМИСИЯ НА АРИЙСКИ СОЛАРЕН РЕЛИГИОЗЕН КУЛТ, ПРОНИКНАЛ ОТ ИРАН В БЪЛГАРИЯ

Рационални проблеми на семантизацията и посоките на периодизация на символното, скритото (*hidden*) и мълчаливото (*tacit*) знание като планетарно значимо

1. Образи на слънцето, огъня, ковача и вълка в българските народни приказки, идилията на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов и символика на Мадарския конник;
2. Национални носии по културния коридор „Мала Азия – Балкански полуостров” по птичето трасе „Via Pontica”;
3. Светилища и храмове на огъня и принадлежащите им исторически комплекси в Северна Месопотамия – днешни: Иран, Централна и Източна Турция, и нестинарската феноменология в Странджа;
4. Свидетелство на „История славянобългарская ...” на Св. о. Паисий Хилендарски

Стоян Денчев
 Александра Куманова
 Никола Казански
 Николай Василев

TRANSMISSION OF ARYAN SOLAR RELIGIOUS CULT FROM IRAN INTO BULGARIA
 Rational problems of the semantisation and periodization of the symbolic, hidden and tacit knowledge as a planetary important

(1. Images of the Sun, fire, blacksmith and wolf in Bulgarian folk tales, idylls of Petko Yu. Todorov, stories of Nikolay Raynov and symbolic of the Madara Horseman; 2. National costumes along the cultural corridor Asia Minor – Balkan Peninsula – under the bird passage Via Pontica; 3. Sanctuaries and fire-temples in Northern Mesopotamia – today: Iran and Eastern Turkey, as well as the Nestinar phenomenology in Strandzha Mountain; 4. The evidence of the Slavonic-Bulgarian History by St. Ft. Paisiy Hilendarski)

Stoyan Denchev
 Alexandra Kumanova
 Nikola Kazanski, PhD
 Nikolay Vasilev, PhD

In the spirit of the modern comparativistic reticular cognitology (Joseph Campbell and Mircea Eliade) is presented the general philosophical and information picture of the solar religious cult originated from Iran as a first monotheistic religion of the humanity – the Zoroastrianism and its sacred symbol the Fire.

The solar and fire symbolism of Bulgarian folk tales (after the images of Sun, fire, blacksmith and wolf), the idylls of Petko Yu. Todorov and the fabulous stories of Nikolay Raynov is correlated to the solar code of the lion in the Madara Horseman, Iranian god Mithra and Zoroastrian god Ahura Mazda. Extraordinary similar solar and fire symbols have been found in the first Bulgarian capital Pliska, the Bulgarian (Kotel and Chiprovtsi) and Iranian folk costumes and rites (*nestinarstvo*).

The sanctuaries and fire-temples could be traced all along Mesopotamian and Anatolian civilizations from Old Persia to Sassanid Iran. The very impressive artifacts was found in the Museum of the Anatolian Civilizations in Ankara, in Cappadocia (Karatepe-Aslantas), fire-rituals in Hierapolis-Kastabala, Hatay Archeological Museum in Antakya, Mithraistic symbols in the Istanbul Archeological Museum and the Museum of Mosaics of the Great Imperial Palace in Istanbul. All of them were directly connected to the *Nestinar* phenomenology in Strandzha Mountain: the fire-dance and its solar symbolic.

There are testimonies in the *Slavonic-Bulgarian History* by St. Ft. Paisiy Hilendarski about the real name of the first Bulgarian khan. One of the emblematic fact is that the founder of the First Bulgarian state in 681 bore the Iranian Sassanid name (or title) “Asparukh” [prob. transl. “Bright Rider”]. This great patology work poses the problems of the periodization of the history and of the semantized and presemantized transmissions of the hidden and tacit knowledge which have traces not only in the Christian, but also in the Islamic cultural traditions as well.

According to the great Iranian philosopher and theosopher Suhrawardi (Sheik al-Ishraq) and his doctrine of Ishraq (it means “the Light of Rising-Sun”) the key that opens the *hidden meaning* (etymologically the *esoteric*) is the *tacit knowledge* which derives from the pre-semantisation of the symbolic rites and ideas of the planetary cultural heritage. In this connection the Bulgarian-Iranian civilization interrelations have been always of crucial importance. As it is said by another Iranian wise man Molla Sadra Shirazi the “Oriental” knowledge is not a formal one but those which it reveals to itself as co-presences.

„Sol lucet omnibus”

Настоящото изложение е едновременно:

– самостоятелно обобщено **метаизследване** на предишни проучвания на авторите (и на проучвания на студенти, осъществени под ръководството и научната редакция на тези автори);

– част от **диптих** (срв. по-долу).

Неговата *първа съставна част екстериоризира* отношенията между цивилизациите на Изтока и Запада като макрорамка на културно-историческия процес, който се наблюдава във всяка отделна страна (и в България, в частност), епоха или хронологически аспект на развитие на света като ноосферно планетарно единство от многообразие на различни форми (и е представен накратко *тук в настоящия раздел I*¹).

Интериоризацията на това проучване е базирана от неговата съставна част **разд. II**, който е концентриран в отделни взаимосвързани подчасти (II. 1–4) на *настоящото* проучване.

Смисловата диада **екстериоризация – интериоризация** е *онтологичната координатна система на настоящото изложение* и в основата си тя е *философски, знаниев, културен методологически компас* (а не ареален – по географските граници на топонимите). Това *изследване* принадлежи към синтезните обобщаващи проучвания и като цяло препраща към *цит.* в него *аналитични специализирани изследвания*. Всеки от четирите му елемента (II. 1–4) е базиран на собствен първично документален материал.

I. Екстериоризация

(*Хуманитарна ценностна същност на ноосферната планетарна цялост*)

Взаимното опознаване и обогатяване на цивилизациите е комплексът, представящ единствения правилен път към истинската културна глобализация на света. През хилядолетията между западните и източните цивилизации има големи периоди на симпатия, но и на неприязън, дължащи се главно на тяхното взаимно непознаване. Макар и с известна доза условност, може да се приеме, че Западът олицетворява **рационалното** (англ.: **rational**), **логичното** (англ.: **logical**) и **явно** (англ.: **explicit /formalized, discreet, natural, common/**) **знание** (араб.: **захир**), докато Изтокът е извор на **мистичното** (англ.: **mystical**), **интуитивното** (англ.: **intuitive**) и **скритото** (англ.: **hidden / esoteric, agnostic, transcendental, presence-knowledge, knowledge by presence, occult/**) **знание** (араб.: **батин**). Неслучаен е изразът *Ex Oriente lux*, защото – не само Слънцето изгрява от изток, – а именно от изток идват големите пророци, като Зороастър, Буда, Христос и Мохамед, които чрез ученията си представляват своеобразни клонони на могъщото общо **Дърво на историко-културното развитие на човечеството...** Коренът на това дърво е единен – на **религията, изкуството, науката** – и той принадлежи на цялото човечество².

От интелектуална позиция **философско-религиозното равнище на установяване на връзки между реалността и съзнанието** е най-високото ниво на менталност, под което се структурират намиращите се в зависимост от него метасистемни, вторично-документални, първично документални и фактологични нива за физическата, биологичната и културната информационна реалност. Като естествено разклонено от религиозните картини на света (зороастрийска – будистка – християнска – мохамеданска), възникващи като гигантска циклоида на инфосферата през период от седем века, изниква Дървото на историко-културното развитие на човечеството, развиващо се вече 40 000 години, за израстването на което е необходима етнобиогеоценоза на 4 000 000 000 години история на геоида Земя. Естествено вкоренен е този така разклоняващ се ствол на религиозната култура на човечеството в първата универсална монотеистична религия на планетата – Зороастризма.

Отчитането на философско-религиозната натовареност на информацията е постмодерна рационална задача, от решаването на която зависи изграждането на съвременната неklasическа информационна картина на света, в която се установяват съответствия между продуктите на културно-ценностното съзнание (наука – литература – изкуство – обикновен живот – религия). Рационалното включване на философско-религиозния интелектуален план в информационната картина на света в категорията „дълго време“ обезпечава интелектуална възможност за съотнасяне на религиозните картини на света (*Авеста – Упанишади – Библия – Коран*) с рационалните знания (философски, исторически и т.н. по целия спектър на хуманитаристиката) като части от универсалното развитие на посоките на културата.

Сравнителното изучаване на **рационалното – религиозното** е и част от рефлексията на комплекса

от онтологични въпроси, фокусиращ се и в методологичните проблеми на хуманитарното знание в Евразия и САЩ и днес – през XXI в. Именно белезите на тази диада носи известният дуализъм на самите ключови понятия, чрез които се изучава човечеството – човекът: най-слабо познатата сфера на знанието, която следва да е водеща магистрала на научните изследвания и кардинала на педагогиката на всички нива! **Хуманитарното знание** е единство на *религия – изкуство – наука* в познанието на човека. Това **епистемологично знание** (англ. от гр.: episteme) включва всички знания: **explicit** (formalized, discreet, natural, common); **implicit (tacit) knowledge**; **scientific** (rational) knowledge; **hidden** (mystical, esoteric, agnostic, transcendental, presence-knowledge, knowledge by presence, occult). В редица изследвания на древността се преоткрива знание, което е всъщност отдавна изчезналото (lost knowledge). Различните видове **присъствено знание** са именно САМОПОЗНАНИЕ. Обобщеното понятие „**ноосфера**“ служи, за да се характеризира обвиващата земното кълбо идеална „мислеца“ обвивка, чието формиране е свързано с развитието на човешкото съзнание. Емблематични за ноосферизма са понятийно-езикови феномени, обхващащи цялото човечество – като появилата се нова дума за „закон“ – персийската „**дата**“ (англ.: **data**) по времето на Ахеменидите и разпространена не само в целия Близък изток, но и извън пределите му. В единен контекст – ценностния, обвързан с трите обобщени страни на хуманитарното познание: **религия, изкуство, наука**, се преосмислят и структурата на емпиричния материал, и методологията на интерпретацията му. Националните школи и световните центрове на хуманитарното знание представят полифония от гледища. Показателно е, че всички тези направления на хуманитарно научно знание намират обединение от края на XX в. в историята на религиите като история на цивилизациите, показваща общата прародина на духовния живот на човечеството.

Дървото на историко-културното развитие на човечеството символизира преплитането на източните и западните идеи: Евдокс от Книд (Eudoxus of Cnidus /410 или 408 г. пр. н.е. – 355 или 347 пр. н.е./ и Плиний Старши (Pliny the Elder /23–79 г./) – оценка на зороастризма; първата древногръцка философска школа, Милетската (Талес /ок. 625 – ок. 547 пр. н.е./, Анаксимандр /610 – ок. 540 пр. н.е./ и Анаксимен /втората пол. на VI в. пр. н.е./) – близостта на азиатските гърци до Персия и мъдростта на зороастрийските магове; Питагор /ок. 495–435 пр. н.е./, Емпедокъл /495–435 пр. н.е./ и Платон /427–347 пр. н.е./ – изучавали зороастризма; Демокрит ок. 460 – ок. 370 пр. н.е./ – ученик на прочутия персийски

архимаг Останес (Авастана или Хуштана /V–IV в. пр. н.е./), цитиран от Херений Филон от Библос /ок. 64–141 г./ като автор на „*Oktateuch*“, от който енциклопедичен труд са се учили най-големите умове на древността). Последният (Herennios Philyn, Philo of Byblos) – е първият и единствен от известните антични автори, който преразказва древния финикийски автор **Санкуниатон от Бейрут (Sanchuniathon of Berytus)**, написал първото известно изследване на древните космогонии – иранска и финикийска – „*История на боговете*“; той е цитиран от бащата на християнската църковна история епископ Еузелий Кесарийски (Eusebius Pamphilos /между 260 и 265 – 338 или 339 г./) („*История на църквата*“ – основа на цялата патологична традиция в Западната и Визточната християнска църква: Блаженият Йероним Стридонски (Hieronymus Stridonius, St /340(?)–420 г./); презвитер Генадий Марсилски (Gennadius Massiliensis /– 492 г./), архиепископ Исидор Севилски (Isidorus Hispalensis /560–636/ г.), архиепископ Илдефонс Толедски (Ildefonsus Toletanus /607–667 г./), монасите Зигиберт от Жамблу (Sigebertus Gemblacensis /1030–1112 г./), „*Анонима от Мелк*“, Петър Дякон (Petrus Diaconus /1107–1159 г./), Хонорий Огъонски (Августодунски) (Honorius Augustodunensis /1080–1151 г./), Хенрих Гентски (Henricus Gandavensis /1217–1293 г./), абат Йоан Тритемий (Johannes de Trittenhem /1462–1516 Г./). Тази традиция достига до най-голямото културно средище на Югоизточна Европа и Балканския полуостров през XV–XVIII в. – Атонския манастир... Иранските философски доктрини на **манихеизма, маздакизма и зерванизма** оказват значително влияние върху западните цивилизации: Блаженият Августин, Хипонски епископ (Augustinus Beatus /354–430 г./); Ришар Сен-Викторски (Richard de Saint-Victor /– 1173 г.); Св. Франциск от Асизи (St. Francis of Assisi, Sanctus Franciscus Assisiensis /1181–1226 г./), немският духовник и теолог **Мартин Лутер** (1483–1546 г.). Когато Платоновата академия в Атина е закрыта през 529 г., то **Симплиций Киликийски** (Simplicius Ciliciensis /ок. 490 – ок. 560 пр. н.е.) и последните седем философи отиват в Сасанидска Персия и се установяват в **Харан**, близо до **Едеса**, където се изгражда нова Академия, а нейните възпитаници продължават дейността ѝ чак до IX в., с което се стимулира т.нар. Арабски ренесанс (**Renaissance of Islam** /IX–XI в./).

Изключително място заема прочутата Академия в Гондишапур (Dânešgâh e Gondišâpur /VI–VII в./), основана в VI в. С това персийско висше училище е свързан и известният учен Пол Персиенец (Paulus Persa /VI в./), който е ирански несторианец и е бил учител на иранския шахиншах Хосрой I Ануширван (Khosrau I Anushirvan the Just [*Anushiravân-e-dâdgar*] /531–

579 г./). След разпространението на исляма учени, като Авицена (Ибн Сина) (Ibn Sina /ок. 980–1037 г./) и Авероес (Ibn Rushd – Ибн Рушд /1126–1198 г./) възраждат и допълват значително идеите на аристотелизма и платонизма. Иранският национален поет Фердоуси (*лат.*) /ок. 935–1020 г./ в поемата си „*Шах-наме*“ („*Книга на царете*“) отделя голямо внимание на значението на зороастризма за персийската цивилизация. Шотландският духовник Майкъл Скот (Michael Scotus /1175–1234 г./) научава арабски език и се обучава в Толедо при най-изтъкнатите ислямски учени и философи от школите на Авицена и Авероес. През 1210 г. пише „*Abbreviatio Avicennae*“, по-късно превежда трудове на Авероес. За съжаление, трудовете на друг голям ислямски философ Ибн Араби (Ibn Arabi /1165–1240 г./) са изключително трудни за възприемане и за превод и затова остават по-слабо известни чак до ХХ в., когато са открити от френския иранолог Анри Корбен (1903–1978 г.).

Изтъквайки безусловната културна приемственост на Запада от Изтока, следва да споменем цялата традиция на последвалите след създадената от монаха Флавий Магнус Аврелий Касиодор Сенатор (Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator /487–585 г.) енциклопедия „*Institutiones [divinarum et humanarum lectionum]*“ в лоното на Ранното средновековие (VI в.) – на базата на универсалните енциклопедии на Античността и Средните векове – общо за западната и източната традиция във византийско-славянската книжовност и литература, но специфично в съответствие с конкретните исторически условия – се подготвят условията за създаването на букет от методологии на хуманитарната библиография от VII–XV в. като образци на синтезното универсално и препоръчително информационно моделиране.

Ако потърсим на Изток личност, която да хвърля светлина в хуманитарното знание от Средновековието чак до Новото и Най-новото време, то тя ще е на създалия изключително ценно учение **Шахаб-ад-Дин ас-Сухраварди (Shahab ad-Din as-Suhrawardi /Shaikh al-Ishraq or Master of Illumination /1155–1191 г./)**. Тук се съчетават принципите на древната иранска мъдрост, зороастризма, неоплатонизма и **суфизма** – мистична традиция в исляма от VIII до XVIII в., чиято цел е духовно преобразяване и съвършенство, разбирано като съпричастност към вътрешната истина на всички религии. Съществено е мястото и на възгледите на иранец **Молла Садра (Sadr ad-Don Muhammad Shirāzi /Mulla Sadra /1571–1636 г./)**. Неговата **трансцендентна теософия (al-hikmat al-mut’alayah)** е предвестник на **екзистенциализма** и близки до него мислителни. Техните възгледи се разпространяват след навечерието на Първата световна война: концепциите

за човека на М. Шелер (M. Scheler /1874–1925 г./) и А. Гелен (A. Gehlen /1904–1976 г./) и родствениците им Л. Шестов (1866–1938 г.), Н. А. Бердяев (1874–1948 г.), К. Ясперс (K. Jaspers /1883–1969 г./), М. Хайдегер (M. Heidegger /1889–1976 г./), М. Бубер (M. Buber /1876–1965 г./), Ж.-П. Сартър (J.-P. Sartre /1905–1980 г./) и А. Камю (A. Camus /1913–1960 г./).

И всеки пази това дърво – както пази зеницата на окото си – Земята – триосния природен и геокосмически елипсоид – нашия дом.

II. Интериоризация

(Корени на трансмисията на арийския соларен религиозен култ, проникнал от Иран в България)

В духа на постмодерната компаративистична ретикуларна когнитология (в съответствие с: 1. трудовете на историците на религиозната менталност на човечеството Дж. Кембъл (Campbell, Joseph /1904–1987/)³, М. Елиаде (Eliade, Mircea /1907–1986/)⁴ и А. Корбен (Corbin, Henry /1903–1978/)⁵; 2. възгледите за общ праезик на човечеството от епохата на дописмените комуникации отпреди 40 хил. години⁶) е възможно да се създаде представа за обобщена философско-информационна картина на разпространявания от преди 20 хил. години **соларен религиозен култ**, който, в резултат на геокосмически катаклизъм, се пренася от **север** (земя между съвременна Великобритания и Скандинавския полуостров – **Хиперборея** /назв. на древните гърци; др. назв.: **Хванирата, Арктика (авест.)** – в *Авеста*; *днес*: на дъното на Северния ледовит океан, но свързана и с колективното безсъзнателно – по учението на К. Г. Юнг/) на **югоизток** и в района на Иранското плато към 12 хил. години преди нас. Арктика, за разлика от Атлантида (Платон в диалога „*Тимей*“), потъвала много бавно. Започналото захлаждане много дълго, в продължение на цяло хилядолетие, предизвикало разселението на ариите във вид на няколко етапа (колена). Последните археологически находки край Северния ледовит океан и изследването на дъното му показват, че още ок. 6 хил. години преди нас някои части на сушата са се намирили над нивото на океана. Например, 6–7 хил. години преди нас днешните хребети на върховете Ломоносов и Менделеев са били суша. Съвременната океанска археология посочва, че по това време (6–7 хил. години преди нас) последните хора са напускали Арктика, когато там вече е било твърде студено. А първите преселвания започнали някъде около 12 хил. години преди нас, т.е. около 6 хил. години продължавало застудяването и потъването на Арктика и преселението на обитателите ѝ на югоизток – първоначално на планината Урал (описано във „*Видевдат*“ – единствено съхранилата се втора книга на *Авеста*).

По научни данни, ок. 12 хил. години преди нас завършва ледниковият период, време, когато ледът

достигал до съвременна Воронежка област в Русия. Напълно възможно е преселението на ариите да е започнало много по-рано, около 20 хиляди години назад. Когато само част от Хиперборея се е показвала над водата, там вече никой не е живеел. Следва да предположим, че Хиперборея е по-стара от Атлантида. По множество данни потъването на Атлантида е станало около 12 хил. години назад, точно тогава, когато завършва ледниковият период. Учените предполагат, че сблъсък на Земята тогава с небесно тяло е предизвикал разместване на полюсите и топенето на ледовете. Днес съдим по много показатели за бързото потъване на Атлантида и бавното – на Хванирата.

Това се потвърждава и от легендите на *Авеста*.

В древните арийски митове се е запазила легенда за цар Йима (*авест.*) – Йама (*древноперс.*) (40 хил. г. назад), който е бил последният велик цар на държавата Хванирата, а за първи цар наричали Айряман (*авест.*) – в иранската митология: благо божество, живяло примерно 50–60 хил. години назад – културен герой, създател на благата на цивилизацията и социалното устройство на обществото, господар на света в епохата на хилядолетния златен век. Айряман – като първия космически (и държавнически) мислещ човек – е дал на хората учението за космическата цивилизация – за това, че човечеството не е ограничено от самото себе си, че то има братя по разум. Именно в това е коренът на учението на древните магове и зерванити. Те смятали, че човечеството е свързано (управлявано) със (от) звездите. Особено внимание отделяли на звездите от съзвездие Голямата мечка (по-специално – звездата Алкор) (намира се на разстояние 400 светлинни години) и специално по-близките звезди – на съзвездията Орион и Голямото куче. Айряман установил управлението на държавата в лицето на трима души – представители на три съсловия – **три Огъня**: войни, свещеници, творческа аристокрация (царят е трябвало да бъде и творец: писател, музикант, поет).

От Айряман до Йима (епохата на Хванирата), според съвременната хронология на мита, има 26 хил. години – което е продължителността на цял цикъл на прецесия (промяна на наклона на оста) на Земята.

Според мита, въпреки че Хванирата потъва, потомците ѝ продължават да живеят. Преселниците на народа на Арктика, наричащи себе си **арии**, на няколко етапа се установяват в Месопотамия и другите народи ги наричат шумери, а според митологията на самите шумери техните предци действително идват от север. Езикът на шумерите е родствен на арийските. Самите шумери смятали, че произлизат от страната на снеговете. Даже названието им (шумери) означава Страна на сумрака (където половин година е ден, половин – нощ). Именно от шумерите човечеството получава математиката, алгебрата, делението на кръга

на 360 градуса, десетичната система за изчисление, методът на систематизация на артефактите – сред които и тези на писмената традиция...

Първите поселения на шумерите датират от 8 хил. години назад. Но по-късно всички арийски народи се стремят да са на земите на шумерите – в Месопотамия. Мидийското персийското царство се оформят тогава, когато мидийците, персите завладяват земите на шумерите – тогава се легитимират техните държави. В долината между реките Тигър и Ефрат се създават столиците на тези държави. Културата си те заимстват от шумерите – каноните на красотата, изображението на боговете (крилати богове с тяло на бик, лъв и човек). Това е ставало възможно, защото шумерите са били древните предци на народите, чрез които те се съединявали с предишните поколения на ариите.

Примерно 2 хил. години пр. н.е. се осъществява разделянето на ариите. Една част от тях отиват в Месопотамия, друга – в Индия. Но всички те съхраняват в митовете си информацията, че предците им идват от север – от полярните ширини („*Видедам*” – *Авеста*).

Споменатият последен велик цар на ариите Йима, както е описано в *Авеста* („*Видедам*”), построява **квадратна, кубическа вара** (за 100–200 хил. човека – какъвто е размерът на средено голям град днес; в иранската митология – обител на праведниците) – със страна „в конски бяг” – и в нея хората живеят дълго време. (Последният ледник е бил 36–40 хил. години назад; вара е съществувала през целия цикъл на прецесията – 26 хил. години – и завършва своето съществуване около 8 хил. години назад. Интересно е че по-късно зороастрийците започват да строят храмовете си именно в кубическа форма, какъвто е и мавзолеят на цар Кир Велики (Cyrus the Great /576–530 г. пр. Хр./), а също и много здания от времето на Ахеменидите (Achaemenid Persian Empire /550–336 г. пр. Хр./) и Сасанидите (Sassanid Persian Empire [Ērānshahr] /224–651/). (Даже Кааба – главната светиня на мюсюлманите – е кубическа, което като цяло е свидетелство за колосалното въздействие на зороастризма, и особено – на зерванизма, върху исляма).

Самата вара в Арктика потъва 6–8 хил. години назад, когато и много арии напускат континента. Те се движат по Евразия, по Урал, в Месопотамия – където стават основа на шумерската цивилизация. По подобие на вара в Аркайда строят такива градове и на други места. Аркаим (в Урал – днес: край *днешния* Челябинск) е модел на вара в Аркайда.

Очевидно, такова грандиозно строителство е съпътствано със супероткрития и технологии – най-старата от които е откриването на огъня; създаването на вара – съоръжение за съхраняването на генофонда. Повечето от тези технологии остават под водата на

Аркайда, някои от тях биват експортирани – като научните методи на шумерите и плана на Аркаим (вара).

Основен белег на културата на ариите е преклонението им – като северен народ, за който слънцето е колкото рядко явление, толкова и жизнено, пред най-висшата сила – слънцето.

Този култ се именува обобщено соларен.

Именно описаният процес на преселване на ариите от север на югоизток предшества цялата съвременна цивилизация. Към това културно достояние се отнася и структурирането на първата универсална монотеистична религия (*лат.*: religio – обединение) на човечеството – **зороастризма**, емблематизирана чрез **Слънцето – Огъня**. По името на пророка Заратустра – основателя на иранската религия – е названието на тази религия. Болшинството от учените признават Заратустра за реална историческа фигура и отнасят дейността на пророка към X–VI в. пр. н.е. Образът му е митологизиран още в *Авеста*. Главното в проповедите му е учението за зависимостта на светоустройството и тържеството на справедливостта в световната борба между доброто и лошото, която зависи от свободния избор на човека и неговото активно участие. Проповядвайки зороастрийски морал – етическата триада: **добри мисли, добри слова и добри дела** (въплътена в триадата Ахурамазда – Аша Вахишта – Воху Мана), Заратустра идеализира също и „праведната“ битова дейност на хората, която той противопоставя на несправедния скитнически (номадски) начин на живот. Чрез гръцкото посредничество образът на Заратустра става достояние на европейската култура. В епохата на елинизма той поражда множество вторични синкретични митове, които съхраняват архаични ирански черти. Така древноримският оратор, писател, философ и историк от гръцки произход от I – началото на II в. Дион Хризостом или Златоуст (*Dion Chrysostomus* /ок. 40 – ок. 120 г./) предава широко известната днес легенда за това, че Заратустра в търсене на истината се оттегля на уединена планина, когаговърху него от небето се сгромолясал **грамаден пламък**, но Заратустра излязъл от него невредим и надарен с търсената мъдрост.

Зерван (Зурван) (*авест.*) в иранската митология е бог, персонофициращ времето и съдбата. Породеното религиозно течение съперничи с маздеизма (религията на Ахурамазда) до епохата на Сасанидите (III–VII в.) се мисли като Безкрайното време (Зерван Акарана), съществуващо изначално, когато светът е бил в ембрионален стадий. Митът рисува Зерван като андрогенно божество: той в продължение на хилядолетие извършва жертвоприношения, за да му се роди син – Ормузд (Ахурамазда), призван да сътвори света. Зерван обаче се усъмнил в ползата от тези жертво-

приношения и от тези съмнения, вместо Ормузд, се зародил Ахриман. Зерван дал обет да дари властта над света на този, който се появи на белия свят пръв. Ахриман разкъсал червото на Зерван и се появил преждевременно, назовавайки себе си Омразд. Зерван, като видял отвратителната му външност и стремежа му към зло, отхвърлил Ахриман. Тогава се родил прекрасният Ормузд, но Зерван бил принуден да отстъпи царуването над света на Ахриман за 9 хил. години; след това ще се възцари Ормузд и ще поправи всичко, създадено от духа на злото. Съгласно химна на Вечното време „Зерван е по-могъщ от двете творения – на доброто и лошото“. Ходът на борбата между доброто и злото в живота на човека е предопределен от Зерван. В противоположност на маздеизма за последователите на Зерван е характерна песимистична тенденция на разглеждане на земния свят като владение на „княза на тъмнината“. Зерван – Зарва, като върховно божество, „Създател на Величието“, идва от митраизма и е възприет от манихейството.

Описаното показва религиозния корен на **зороастризма в арийската соларна символика**. Индикации на тази символика са **светлината, слънцето и огънят (жаравата)** и съпътстващите ги феномени, на които те принадлежат (богове, хора, животни, стихии, какъвто е характерният образ на небесния Ковач – Слънцето, в частност)⁷.

II.1. Образите на слънцето, огъня, ковача и вълка в българските народни приказки, идилиите на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов и символиката на Мадарския конник

Приказният жанр е уникален с възможността си да обхваща сложни страни на изобразяваните феномени от бита и съзнанието на хората. Много често глъбинните свойства на характера на един народ са фиксирани именно в неговите **приказки – епоси** (*Калевалски епос*, например, на скандинавските народи), **вълшебни народни приказки** (китайски, японски, френски...), **битови народни приказки** (български, румънски, сръбски), **приказки за животни** (български...). По особен начин универсалната – планетарна – менталност се отразява в **авторските приказки** като специфичен литературен жанр, където е кодирана психофеноменологията (В. Хауф, Е. Т. А Хофман, Ш. Перо, Якоб и Вилхелм Грин, Х. К. Андерсен...).

Изхождайки от **обобщената класификация на приказките (битови – за животни – вълшебни)**, става ясно, че дори самото наличие на един или друг вид приказки в националната култура на всеки народ е особено свидетелство за неговата уникалност. С изключителна тежест за **установяване на информа-**

ционния код на всеки език и национална култура е и фактът за присъствието на приказния жанр в техните уникални архитектури. Описаната тук методологична постановка позволява да обърнем поглед – като към емпиричен фундамент – към следните три източника, разгледани в тяхната интегрална диалектическа цялост: 1. българските народни приказки⁸; 2. идилията на Петко Ю. Тодоров (1879–1916 г.)⁹; 3. авторските приказки на Николай Райнов (1889–1954 г.)¹⁰.

Водеща е идеята за съотнасяне на посочения фундамент с информационните реални, наблюдавани в българската християнска иконописна традиция¹¹. Намиращ се на пресечната – интердисциплинарна – точка между фолклора (българските народни приказки) и изящното слово (идилията на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов), а също така – и иконографията, обектът на това изследване е ограничен от издирваните образи (на слънцето, огъня, ковача, вълка). Към конфигурирането на интегралното множество от изброените образи сме отведени от историографската информационна карта на нестинарството в България¹².

Ще си зададем въпроса: какво е общото между нестинарството и приказния жанр и къде техните информационни кодове се вплитат в обща нишка на скрито знание? А също и – има ли връзка между нестинарството и християнската традиция?

Интересен е фактът, че няма поколение, което да е живяло без нуждата от приказки (по време на детството) и от вяра (в съзнателна възраст), т.е. – без необходимостта от духовно откъсване (разтъждествяване) от материалното съществуване. Тази жажда – за познание на друга – ментална – реалност е заложена в човека (според християнската религия – човекът е създаден за духовно съществуване, но вследствие от грехопадението – става смъртен). Всеки народ, според своята културна и религиозна идентичност, е обособил уникална и изключително интересна приказна традиция, която по един вълшебен начин разкрива много лични и характерологични особености от народопсихологията. Така например, в българската приказка образите на слънцето, огъня, ковача и вълка заемат важно място в разкриването на информационния код на българската уникалност, който е носен несъзнателно, но инстинктивно вмъкван в традицията. Благодарение на добрия разказвач (П. Ю. Тодоров, Николай Райнов и др.) тези образи оживяват (срв. българските народни песни „У Недини слънце грее“, „Слънце и Грозданка“...).

Да разгледаме образа на Слънцето и как то е представено в българската народна приказка. Слънцето е онази необходимост, онази енергия и топлина, която

поддържа човека и предопределя неговото съществуване. Затова и образът му е толкова богат и пълен. На слънцето се приписват човешки черти, то се одухотворява, сравнява се със злато: „Слънцето се надвеси над засипаните със сняг къщици, надникна оттам-отатък и няколко бледави лучи надникнаха в малката соба“; „Слънцето надзърна топло през мъгли“ (П. Ю. Тодоров. Идилии. Т. I. София, 1979). Слънцето, като проява на божествения порядък в света, се среща във всички митологии, но навсякъде образът му е специфичен. В българското народно творчество Слънцето е в мъжки образ. То живее на края на света, храни се вечер, жени се. За жена избира земно момиче, което го е победило в състезание. Месецът (месечината) му е брат (сестра), звездите му са сестри, зорницата също му е сестра. Рожденият ден на Слънцето е на Коледа (Христос – пресемантизация на бог Митра), тогава то е победено от юнак, който се бори за ръката на Зорницата, тъй като тогава е по-слабо. Слънцето е бог на плодородието. Народът пренася в своя приказан жанр култ, който е наследен от древна култура (неслучайно толкова народи са го издигали на пиедестал – обявявали са го за Бог, понякога самостоятелно, друг път – наред с цяла плеяда от богове: египтяните – Амон Ра, а по-късно Атон – богът на слънчевия диск; в гръцката митология – Хелиос, също Аполон (Феб), по-късно и в римската – Сол, в руския фолклор – Дажбог, в сръбския – Дабог. Слънцето е представено като виждащо, знаещо; като извор на светлина и надежда за трудещия се човек. Понякога силата му е изпепеляваща и „жарките“ и „палещи“ лъчи сломяват упорството на хората.

„Слънцето вече прибра златисти ресни от падините, ...“; „И ей сякаш се запали небото от едната страна, далечни вършини пламват. Над тях бавно се надига слънцето и в лека позлата обля крайбрежния рид, дето се възйема чевръсто стадото.“ (П. Ю. Тодоров. Идилии. Т. I. София, 1979). Именно заради тази представа за царственост и красота, чрез която авторът разкрива индивидуалността на слънцето и показва неговата кардиналност, можем да съдим за значимостта на слънцето, не само като реален фактор за оцеляването на човешкия род, но и за слънцето като носител на информационен заряд и магическа сила.

Една от многото чудни приказки, които е разказал народът ни, е за несбъднатата слънчова женитба. Създава я митичната народна представа за живота и смъртта, като за всекидневно оттегляне на слънцето „накрай свет“ умираше в тъмнината и разбуждане, възкръсване на сутринта, прекрачване отново в нашия свят. През нощта слънцето умира – тъмнината е смърт. Сутринта изгрява – светлината и денят са живот.

Ако потърсим връзка с нестинарството – важна роля в обредните му елементи играе **кръгът, символ на слънцето (света)**. Освен предшестващата обиколка в кръг около селото, нестинарският ритуал е фокусиран във формата на кръга и в главната ритуална сцена върху жаравата.

В иконографията наблюдаваме т.нар. позлата на иконата, която има за цел да „изобрази“ **нетварната, Божествена светлина**, с която може да **свети** единствено Бог и да озарява всичко. А около главите на светците задължително има **ореол от светлина (в кръг – слънце)**, който е символ на тяхната вече **обожествена** природа. В сцената „Преображение Господне“, Христос се явява на планината Тавор пред трима апостоли (Св. Петър, Св. Йоан и Св. Яков) в **мандорла** [(т.е. в **Слава** – в светлина /нетварна/ – в християнската иконография този образ доказано идва от **Персия**]. Той им се явява в пълнота, която тленната човешка природа не е в състояние да понесе, затова и тримата падат от скалата. Въпросната светлина виждаме и в много други сцени, например: „Възнесение Христово“; „Възкресение Христово“... В сцената „Рождество Христово“ виждаме **ярка звезда (светлина)**, предвестник на бъдещото събитие...

Образът на слънцето в народните приказки е неразделно свързан и със същността на **огъня**. Те са две форми на единно цяло – светлината и топлината. Сакрална е тайнствеността на пречистващия пламък. **Огънят** – символ на бащиното огнище, – сплотяващият елемент, около който се заформя семейната идилия, е **ключът** към тайнството – **живот**. Събирателки се **ритуално** около огъня, героите участват заедно в разгадаването на собствената си същност. Огънят в селската къща играе много важна роля и в стопанството, и в народното вярване.

Народното вярване препоръчва огъня в селското огнище да не угасва, защото това е лошо за къщата, челядта и животните. През деня огънят гори, през нощта той трябва грижливо да бъде заринат на огнището, за да не угасне. Това вярване утвърждава, че огънят на огнището остарява и губи своята магическа сила, не може да действа срещу лошите духове, срещу болестите, т.е. има нужда от **нов огън, млад огън, жив огън**. В този случай старият огън се изгасва в цялото село и се произвежда нов огън. Това става с особен обреден обичай на Великден.

Слънце – Огън – това несъмнено ни препраща към древните вярвания и култови обреди, свързани с почитането на тези два феномена – въздигания от траките **соларен** (слънчев) култ, налице е връзката на слънцето и **огъня** – и **неговите** пречистващи функции. Според тях изгарянето на тялото в огъня го **очиства**, т.е. **очиства душата** и прави възможно нейното съществуване, вече **освободена** от тялото и по този

начин **независима от всичко земно и смъртно**. Според египтяните след смъртта на човека душата му преминава през „огнен остров“ и „пламтящо езеро“ и само определено заклинание може да осигури безпрепятственото му преминаване във вечния живот. При гърците съществува вярата в богинята Хестия (*гр.* огнище), при римляните – Веста – на нея е посветено и огнището на всеки храм във всички полиси и всеки, който се преселва или заминава, трябва задължително да **вземе огън от нейния храм** – т.е. **той взема огън от бащиното огнище** и това му гарантира, че където и да попадне, със сигурност ще пренесе със себе си **тайната на семейството** и ще успее да изгради отново здрава връзка със своите близки. Точно онова огнище, около което са се събрали и героите в приказките: „и всички заобиколиха огъня, който разпръсна лихите им сенки...“; „като се съберат в одаята и буен огън лумне да се разгори на широкото огнище...“ (П. Ю. Тодоров. Идилии. Т. I. София, 1979). Точно онзи пламък, който свети и в кандилото, запалено пред иконата, към който са отправили поглед и надежда сломените сърца: „Бледият светилник пак изтая в мрака...“; „през огнени зъби синкав език...“ (П. Ю. Тодоров. Идилии. Т. I. София, 1979). Та нали тъкмо чрез запалена свещица ние просим милост и благоденствие и благодарим за помощта на Бога. Като безкръвна жертва поднасяме свещта пред иконата и в пламъка гори собственото ни **сърце**, гори **вярата** и само Бог може да чуе молитвата, която се изтръгва от душата, ярка и палеща – като силата на огъня.

В иконографската традиция наблюдаваме също символиката на огъня – **горящата, но Неизгаряща (Неопалима) къпина** (в която се вижда Ветхозаветното пророчество за образа на Богородица и Нейното Богораждане /Неопалимата къпина е храстът, който Св. пророк Мойсей видял – преди Бог да му даде скрижалите с 10-те Божии заповеди – да гори, но да не изгаря, което изразява Непорочното Зачатие на Исус Христос – Емануил от Св. Богородица и Дух Светий; като Майка Тя остава Дева – *до, в и след Рождество*/, затова върху дрехата на Богородица се изобразяват **три звезди** (три светила – **слънца**).

Архангел Михаил държи **огнен меч** (с който пази пред портите на Рая) на Петдесетница („Съшествие на Св. Дух“). Върху дванадесетте апостола се спускат „**огнени езици**“, вследствие на което всеки от тях получава **дарбата** да проповядва Божието слово на различен език – т.е. получават знание, слово (**Христос – Бог – Слово**).

Не можем да не отбележим и връзката на огъня с **Нестинарството** и **влизането в огъня като саможертва, като пречистваща практика, като тайнствено съединяване със самата природа**. В танца,

който стига до екстатичен транс, нестинарите изричат своите предсказания, като с боси нозе прекосяват огъня (жаравата), а нощната тъма е тяхната околна среда (света). Босоходството в огъня (жаравата), гологлавието (мъжете танцуват без калпаци, а жените или с разпуснати и разплетени коси, или с бели кърпи, които не са завързани, а краищата им се веят като крила на птица) и ритуалната голога (симулирана чрез това, че жените са по бели ризи – ризата е еквивалент на телесната кожа, а мъжете – гологлави – са също само по риза и потури) са мощни фактори на **общението с природните сили и стихии, с небесния свят, който се извиква, за да може да се проникне в бъдещето**. Нощта е съпричастна в този танц на общение със свръхестествените сили и закони. Носенето на иконата на Св. св. Константин и Елена по време на ритуалното преминаване от тази реалност към друга (като израз на **духовно преминаване и отваряне пътя към вечността**) е един изключително интересен момент. Дали истината се крие в предположението, че Св. Константин Велики е бил поклонник на слънчевия култ и орфическата философия и именно това го е направило толерантен към християнството, или това, че по заповед на майка му Св. Елена се **намира и връща Св. Кръст, на който е разпнат Христос**, както и **Св. Стълба, по която се изкачва Спасителят на Разпети Петък**... Чрез Кръстната си смърт **Христос изкупува Първородния ни грях**, като го приема и чрез страданията Си ни дава възможност **да се спасим**. Можем да кажем, че **Св. Кръст**, след Разпването на Христос на Него, вече не е онова унищително оръдие за мъчителна смърт и езическа практика, а **вече е преломен момент и „врата“ към Спасението**, т.е. всеки, който повярва в Христовата жертва и се покае в името Божие, символично слагайки **Кръста** (като нов знак за принадлежност, за единство с Христа), е готов да чака последните дни, когато Бог „ще съди живи и мъртви“ и ще премине във Вечното царство (**Вечност – Рай**). Можем само да предполагаме защо нестинарите носят точно тази икона, при извършването на своето „тайнствено преминаване“...

В българските народни приказки място намира и образът на **ковача**. Както е ясно, подобно на мястото на слънцето и огъня, и мястото на образите на ковача и вълка в народното творчество очевидно не е случайно. Те са носители на особен **заряд**, смисъл и насоченост към древността – имат връзка с имената на славянски владетели. Съгласно една от версиите на славянска легенда, името **Кий** произлиза от името на **Бога-ковач Кий**, който е изковал оръжието на Бога-гръмовежец Перун в неговата битка със Змея. Странното за славяните име Кий се извежда от

старославянския глагол куя – **кова**, изковавам, който може да има връзка с иранския глагол **кава – кова** (от иранския национален герой **Кавех Ковачът /Kāveh the blacksmith/ – Kāveh Bhangar**).

Ковачът в народното ни творчество е **силен, смел** и изключително **работлив** човек: „Наковалнята му звънтяла от сутрин до вечер...“; „По цял ден се трудил...“; „Ала момъкът продължаваше да ѝ се радва и да размахва тежкия чук над главата си с оная **сила**, с която някога беше убил крилатия змей...“ (Приказки от български писатели. София, 1981). Той е **укротител на огъня**, познава пламъка и в ръцете му металът се огъва и подчинява. Трудолюбив, сръчен и изключително честен, със **„златни ръце“**. Връзката му с огъня е **сакрална** (при древните гърци бог на вулканичния огън е Хефест – бог – **Ковач**, а при римляните – Вулкан – бог на **огъня и ковашкия занаят** (на 23 август те празнували Вулканалии – празник на занаятчиите).

Навлизането на образа на ковача в българските приказки, и по-точно в народното ни творчество, според съвременните специалисти по източнославянска митология, се дължи на това, че две трети от религиозния пантеон на източните славяни представляват богове и персонажи, заимствани от иранската митология. Тук се включват боговете Дажбог, Жива, Хорс, Симаргл. Дажбог отговаря на иранския бог Датар, чието име на авестийски означава **’деятел, създател, творец’**. Бог Хорс отговаря на иранския бог **Хорс – Ковач**.

Някои учени, въз основа на това, че Кубрат в Именника на раннобългарските владетели е записан под странното име Коурт (Курт), твърдят, че той е **етнически тюрк** и носи името „Вълчо“ на тюркски. Но това предположение досега не е получило доказателство. Обратно, съществуват многобройни доказателства, че Кубрат може да е онзи исторически персонаж, един от основателите на Киев – братята **Кий (Ковач)**, Щек и Хорив. Това се подкрепя и от факта, че на осетински език (който е близък до езика на прабългарите), **курт** означава **ковач**, а **гурда – стомана**. Тези две осетински думи имат обща основа с прабългарската дума **кръчни (ковач)**, която има доказан ирански произход.

Ковачът е **творец, създател** (Бог – Творец – Създател) с непресъхващ извор на сили и мощ. Той притежава **занаят – знание**, което предава на бъдещото поколение, обикновено в приказките той има син, който е приемник и помощник: „Живял някога един ковач. Той поминувал честито със своята добра стопанка и мъжката си рожба.“; „А на другия край на земята, далеч от омагьосаното царство, живееше беден ковач с жена си и с малкия си син. Синът помагаше на баща си в ковачницата и надуваше духалото в огнището.“;

„Имало едно време в едно село баща и син. Бащата бил много добър ковач, а момчето помагало на баща си и учело занаята.”. Отношенията между тях са хармонични и в дух на приемственост.

Според народните вярвания **Св. Атанасий** (Св. Атанасий Велики /St. Athanasius the Great [St. Athanasius I of Alexandria], 298–373 г.) участвал във Вселенския събор в Никея, а по-късно станал архиепископ на гр. Александрия. Наречен е „Велики” заради победата си над свещеника Арий, отричащ единосъщността на Бога-Отец и Бога-Син. Наричат го още „**баща на Православието**”) и **Св. Антоний** (Св. Антоний Велики /Saint Anthony the Great [Antonius Abbas, Antonius Eremita] (251–356 г.); в житието му е написано, че прекарва 20 години при пълно усамотение в пустинята – през това време при него идват болни и страдащи хора, с които той беседва в продължение на часове). Това са братя-близнаци – Антон и Атанас. И двамата са **ковачи** и те първи изобретяват ковашките клещи. Затова и двата празника – Антоновден и Атанасовден – се честват от ковачите, ножарите и железарите. „Защо Св. Атанасий е покровител на ковачите? Св. Атанасий ходел от град на град и от село на село да проповядва християнството. Веднъж замръкнал в едно село. Цялото село спяло, само в края му работел един ковач. Светията го помолил за подслон. Ковачът го приел, нагостил го. Рано сутринта ковачът отново започнал работата си. Св. Атанасий останал много доволен от гостоприемството, пожелал да благослови ковача. Взел от огнището сгурия – докдето стигне тя, всичката земя да бъде на ковача. Замахвал Св. Атанасий, но си ударил ръката в наковалнята и сгурията паднала до нея. Не било съдено ковачът да богатее от земя, затова пък завинаги трябвало да изхранва челядта си чрез наковалнята и чука.” (народно поверие, легенда)...

Най-противоречив е образът на **вълка** в българското творчество. Той е представен като вечно търсещ, гладен и винаги надхитрен. На него се приписва сила, но не и мъдрост. Едва ли има някой, който да не е чувал как някога вълкът предложил на един овчар да пази стадото му (вместо кучето), а после издушил овцете. Обикновено този поучителен разказ се отнася към фолклорните приказки за животни, но всъщност е твърде **стара басня**, която се разпространявала и по книжовен (литературен) път (Жан дьо Лафонтен...). Въпреки това тя се среща често и в българския фолклор, където е породила няколко пословични изрази, записани от известния възрожденски поет и фолклорист *Петко Рачов Славейков* (1827–1895 г.): „Вълк куче не става”, „Вълк му пасе овцете”, „Вълкът варди агнето от лисицата – да го изяде той”, „Вълкът козината си менява, нрава си не менява”...

Нашият народ има много фолклорни примери, чрез които се сравняват лошите привычки на хора и животни, но сякаш най-често описван образ от живо-

тинския свят е този на вълка, който е непоправим (за разлика от кучето, което може да се обучи на редица полезни навици).

Според една приказка някога вълкът правел много пакости на хората и специално за него съдията издал необичаен закон. Позволявало му се да яде по съвсем малко месо на ден (което трябвало да се отмери много точно), и то следвало да е от такива животни, чиито стопани не се обадят на три повиквания. Вълкът намерил изход и от тази ситуация – когато откриел такива животни, той повиквал съвсем тихичко, след което спокойно ги изяждал. А когато го обвинявали, че е изял по-голямо количество месо, той отговарял, че е претеглял животните, но на своя кантар, според който те тежали точно толкова, колкото му било отредено (или дори по-малко, та трябвало хората да му добавят още месо)... Мрачният хумор на тази приказка иска да ни покаже колко непоправими са навигите на хищното животно и колко наивни са понякога хората в своята вяра, че справедливият закон се отнася в еднаква степен за всички.

В желанието си да подчертае още по-ясно основните идеи на приказки от този тип, народният творец често поставя на една плоскост *деянията на човека* и на **вълка** – тук разказвачът сякаш преднамерено вгражда изводите на своята приказка в текста и изнемва правото на слушателя да поразмишлява след нейния финал за сходствата между характерите на героите. И макар по този начин постъпките на човека и животното да са сближени максимално, разказвачът оставя малка вратичка за оправдание на човека. От този вид е приказката „Доброто не се признава”. Веднъж човекът направил добро на един вълк (спасил го от ловци), но вместо отплата от животното, то се опитало да изяде своя благодетел, защото „доброто не се признава”. В приказките на вълка най-често е отредена ролята на агресивния глупав хищник, който е винаги гладен и ненаситен, груб и недоद्याн.

Тези характеристики произтичат от реалността, където той е една от най-големите заплахи за домашните животни, отглеждани от човека. Ето защо неговият образ твърде рано е осмислен през призмата на фолклорната митология и религията, където е предложено своеобразно обяснение за неговия произход. В една българска легенда се разказва как в Първото време Господ и дяволът си съперничели в желанието си да създадат света и човека. Двамата се гмурнали в първичната и бездънна водна бездна и всеки от тях извадил по малко тиня (глина); но, докато от благословената Божия материя била създадена прекрасната и равна земя, дяволът не пожелал да повтори Божия благослов и неговият дял се превърнал в могили и планини. Същото се повторило и тогава,

когато двамата се опитвали да създадат човека – благословеното от Бога късче глина се превърнало в съвършен човек, докато глината на дявола не се променяла при никакви заклинания. Накрая дяволът поканил Господ на гости и с надеждата да оживи пред него мъртвата глина, рекъл: „Стани и хвани Бога за крака!“. Като разбрал неговото вероломство, Господ казал: „Стани и хвани врага за крака!“. Глината се раздвижила и се превърнала във вълк, който се хвърлил към врага (дявола) и му откъснал единия крак (понеже другият бил още в морето) – вярва се, че оттогава дяволът е куц.

Тази древна легенда дава обяснение на нашите предци за всички лоши черти на вълка като дяволско творение и дори като негов образ – в някои легенди се появява и образът на огромния бял куц вълк, наричан Куцулан. Така от дълбока древност се очертава вечното противоборство на човека и вълка като творения на двете основни сили в света – на Бога (Твореца на хармонията и доброто) и на дявола (създателя на безредието, грозотата и лошото), възмездявани от българския народен гений.

Според друга легенда Господ продължил да се грижи за своето творение (човека) и намерил начин да го предпазва от вълка, като сътворил и неговия пръв помощник и верен приятел – кучето. Веднъж, когато Господ още ходел по земята, срещнал говедар и овчар и ги помолил да му донесат вода. Говедарят отказал и Господ прокълел говедата му да не могат да почиват спокойно, а да лудеят от ухапванията на щръклицата (насекомото стършел). Овчарят обаче се спуснал край близкия извор и му донесъл вода, поради което Господ благословил овцете му да пладнуват спокойно. Изведнъж се появил вълкът и откъснал една овца от стадото, но Господ го ударил с тоягата си (или със своя кавал) по гърба – затова вълкът бяга по-особено (сякаш е схванат в кръста). В други записи на тази легенда Господ създал тогава кучето, за да гони то вълка и да пази стадото – според някои той хвърлил ръкавиците си (или две камъчета) подир вълка, а те се превърнали на две кучета...

Дори когато в приказките участват само представители на животинския свят (диви зверове – лисица, мечка, заек, или питомни животни – овни, козли, магарета, волове и др.), **вълкът** е най-често пребит, подигран, осмян, и в крайна сметка – **наказан**...

Прави впечатление, че за разлика от другите животни в приказките, вълкът почти никога не умира, независимо от тежките изпитания, на които е подлаган. Тази неунищожима жизненост подсказва, че, дори и след като в тези приказки първоначалният мит е загубил своята свещеност (защото с времето бил изтласкан в периферията на религиозното съзнание),

вълкът продължава да пази редица по-ранни – със зерваничен корен – характеристики. Днес ние схващаме неговия образ като възплъщение на идеята за неунищожимото зло, което е нужно, за да възтържествува доброто, истината и редът в природата (защото борбата с него е и самият *живот*). Едва ли има някое друго животно с такава трагикомична приказна съдба и ние, слушателите, понякога дори му съчувстваме – може би се надяваме поне веднъж той да изостави своето предсказуемо зло поведение и навиците си и да използва малко своя ум, съобразителност и хитрост. И макар че след всяка приказка за пореден път се убеждаваме, че „вълкът козината си мени, но нрава – никога“, оставаме в очакване, че това все някога ще се случи.

Вероятно това е едно от най-важните послания на приказките за вълка – за разлика от него хората с лош нрав могат да се променят и тази човешка надежда е наистина неунищожима. Може би този път човекът ще надмogne вълка у себе си и ще се пребори с дявола в душата и постъпките си...

Народното творчество е уникално, защото събира в себе си традицията, вярванията и специфичните особености на поколенията. Фолклорът може да притежава религиозни или митични елементи. Той типологично се обвързва със светските традиции на всекидневния живот. Фолклорът често обединява практичното и езотеричното в единна, обща художествена структура.

Българските народни приказки, идилиите на П. Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов са помощник в разгадаването на скритите особености на мисловността на нашия народ. С романтично приповдигната емоционална атмосфера и изящен рисунък, с богатата образност и своеобразния слог някои от приказките и идилиите се превръщат в художествен синтез между поезия и проза (П. Ю. Тодоров). Различни като художествена ценност, те внасят нов нравствен и естетически смисъл в използваните като художествена основа народни поверия. Символистичните творби на Николай Райнов се отличават с философската си дълбочина, богатството на смисли и духовното търсене, а П. Ю. Тодоров превръща художествените си обобщения в образи символи. Типичен герой на идилиите му е гордият, независим, волен човек – харамията, несретникът, носещ силен дух и висока нравственост (идилиите „Райския ключар“, „В Гетсиманската градина“, „Ръка“, „Слънчова женитба“ и др. на Петко Ю. Тодоров).

Приказният жанр не е просто индикация за това, колко развито въображение има даден автор, а е **информационен носител** за това, какви са преживяванията и вътрешните вълнения на даден народ.

Необходимостта от вълшебства, от щастлив завършек и от герои с необикновени способности е **показател** за някакъв **стремеж** (за нужда от откъсване от реалното и бягство в магичното и тайнственото неизвестно, *търсене на вечното...*). Не е случайно и вмъкването на разгледаните по-горе образи на **слънцето, огъня, ковача и вълка**, които носят своята тайнственост и древна символичност са проява на онази мистериозност, която виждаме и в тайнствените нестинарски танци.

Всички религии и учения си служат със символи и само доброто им познаване може да се използва за правилното им разшифроване. Християнската вяра също крие в себе си кодирани за непросветените тайни. Неправилното тълкуване на свещените текстове и подход без вяра води единствено до незнание и пълна тъмнина по отношение на истините за нашето битие.

Символи и образи – това са опорните точки при всяко търсене и проучване. Истината винаги се крие в малките, на пръв поглед незабележими елементи. Но те са и най-богати на информация, защото концентрират в себе си редуцирана до същността ѝ цялата енергия на познанието¹³.

Разглежданият тук образен семантичен кръг, без да се навлиза в дълбочина, ни отвежда – чрез: а) характерните за българското народно („*Мама змейовица*”, „*Радка се отърва от змей*”...) и авторско (на Петко Ю. Тодоров, в частност, идилията „*Змейно*”, драмата „*Змейова сватба*”) творчество и б) универсалните мотиви на световния фолклор (Симург...) – към комплекса на две логически – със зерванична основа – смислови и принципно дуалистични и полярни системни зависимости:

1) Змеят е стопанин на местностите и селищата. Той се бори с чуждите змейове, осигурявайки плодородие на охраняваното от него място; докарва дъжд. Така в образа на змея се открива богът на дъжда, гърма и плодородието. Основните му противници са халите и ламите, които са негови сестри и носят само бедствия – порои, мъгли, градушки, бури и т.н. **Змеят**, както и **Слънцето**, се жени за земно момиче, ражда му се дете, което е чудно. Той познава магическите сили и различните билки – може да се превръща в различни предмети. Той е дух, покровител на шаманите. (**Беновска-Събокова**, М. Змеят в българския фолклор. С., 1992); Змеят Огнен вълк – в славянската митология – е персонаж на балканския епос, вкоренен в мита за чудесния герой-вълк, роден от Огнения змей, появяващ се на белия свят в човешки облик, в „риза” – с „вълча козина” (*срв.*: Змей Горянин в славянския фолклор, който се появява с 3, 6, 9 или 12 глави (**Иванов**, В. В., **Топоров**, В. Н. // *Мифологически* словарь. М., 1990)...

2) В периода на съществуването на арийската общност и след обособяването на иранците Симург се мисли като веща птица (гигантски митологичен орел) – оръжие на съдбата. (Според едни източници той притежава *две* натури – *добра и лоша*, според други, включващи „*Шах-наме*” (Фердоуси), съществуват два Симурга – *благ и демоничен*. Благият Симург намира в пустинята младенеца Зал – бащата на Рустам /универсален мотив на световния фолклор/... Той изцелява Рустам и му помага да срази Исфандияр... Демоничният Симург е убит от Исфандияр...) Обаче не по-късно от средата на I хилядолетие пр. н.е. сред част от иранците възниква представа за Симург като полиморфно същество, чийто облик е подобен на прилеп. Към авестийското обозначение на Симург се отнася и Сенмурв, който обитава световното дърво (дървото на всички семена) – „*цар-птица*” (фантастично същество с женска гръд или с глава и лапи на **лъв** или **куче**, с **крила** и в **рибени люспи** /което символизира, че господства на земята, във въздуха и във водата/).

И двете символни системи (змеят /змията/ и Симург /тялото му в рибени люспи/) отвеждат към арийската по същество представа в северногерманския символ (Йормунгадър) за морето околоръст сушата, подобно на нейния староегипетски аналог – гигантската Апофис, която застрашавала ладията на бога на **слънцето** (подобно на всички култури, които отделят внимание на змията, сред които е от особено значение за символизиранието змията, хапеща своята опашка /на гр. „уроборос”/, като символ на вечното възраждане в циклична форма или на вечността изобщо) – **отглас от пра-праисторическото безсъзнателно на човека** (**Шевалие**, Ж., **Геербрант**, А. Речник на символите: В 2 Т. – С., 1991; **Бидерман**, Х. Речник на символите. С., 2003)...

През приказно-легендарния образен слой на народната и авторската българска художествена литература се докосваме и до богомилския цикъл на знанието („*Богомилски легенди*”, „*Богомилство и богомили*” /1912, 1918, 1938, 1994 г./, „*Видения из древна България*” – кн. I от „*Сказания за мир и бран*” /1918 г./, „*Книга за царете* – кн. II от „*Сказания за мир и бран*” /1918 г./ и др. на Николай Райнов), и още по-назад в древността – чрез символиката (слънцето, огъня, ковача) и дуализма (вълка) – към многообразни преплитания с иранската митологична традиция и отгласи на първата монотеистична религия на света (*срв.*: с превода, направен от Н. Райнов на творбата Ф. Ницше „*Тъй рече Заратустра*” и преклоняващото се пред светлината Бяло братство на Учителя Петър Дънов /1864–1944 г./).

Изведената линия носи в себе си код на съпричастност към универсалните идейно-философски

религиозни движения, свързани със соларния култ и неговата пресемантизация във вековете.

Всичко това подсилва художествено-естетическите доводи, отправяни в различно време във връзка със символиката на Мадарския конник¹⁴ – многократно отнасяна от изследователите като българско творение, свързано с Иранския изток¹⁵.

II. 2. Национални носии по културния коридор „Мала Азия – Балкански полуостров” – под птичето трасе „Via Pontica”¹⁶

За целите на създаване на информационна картина на дифузната соларна трансмисия на национални ритуални костюми от Мала Азия към Балканския полуостров е направен ретикуларен анализ (*лат.*: *reticulum* – мрежа) на система от артефакти. Специално е разработена за целите на това комплексно философско-етнографско проучване информационна мрежа от признаци, многоаспектно характеризиращи дифузната трансмисия на национални ритуални костюми (носи) от региони на Мала Азия към територията на Балканския полуостров:

< . . >

-- (I. 1) **риза** – (II); коприна (III); бял цвят – (IV); шевица във вид на изгряващото слънце – (V), съдържаща рисунък от характерни кръстове или стилизирани цветни изображения;

-- (II. 1) **сукман** (вълна, червен цвят) – (II); коприна (III); бял цвят – (IV); шевица във вид на изгряващото слънце – (V), съдържаща рисунък от характерни кръстове или стилизирани цветни изображения;

-- (III. 1) **оформление на главата**: забрадка – (II); характеристика на тъканите – (III); основен цвят – (IV); форма на шевицата – (V), съдържаща рисунък – (VI) с цветови решения, използвани в шевицата – (VII); включване на живи /изкуствени/ цветя;

-- (IV. 1) **оформление на нозете**: чорапи, калцуни, опинци – (II); характеристика на материите – (III); основен цвят – (IV); форма на шевицата – (V), съдържаща рисунък – (VI) с цветови решения, използвани в шевицата.

< . . >

Наблюдавани географски региони са:

А: обл. Белуджистан и Голестан в Иран;

Б: гр. Котел, България;

В: с. Ябланово – Котелско, България;

Г: обл. Тракия, България;

Д: гр. Чипровци и Чипровско, България;

Е: с. Българи – Странджа, общ. Царево, обл. Бургас, България.¹⁷

А. В описаните тук две женски носии от областите Белуджистан и Голестан в Иран могат – посредством изобразените в тях символи – да се открият препратки, тясно свързани с една древна

обредност, характерна за преноса на културни ценности в древността от Древна Персия към Балканския полуостров и българските земи. Ярکو свидетелство за това намираме все още в нестинарската феноменология. Схолистичният зороастризм в древна Персия и сегашен Иран ключово се свързва с нестинарството в отговор на търсенето на култа към слънцето (огъня) и обредите, обвързани с него. Именно във връзка със соларната символика често използван в шевиците е символът на **геометричния кръг – знака на Слънцето**, на Земята, на света, но и на жизнената и оплождаща сила. Той притежава магическа сила и има способността да отблъсква злите сили и болестите от хората.

Стилизираните символи, които наблюдаваме върху посочените два ирански традиционни костюма, много често се виждат от пръв поглед и върху българските народни носии и по-специално върху тези, свързани с нестинарската обредност. Сред елементите на декорацията на описваните костюми ясно се отличават: **елбетницата** (двоен кръст) и **маказът** (два триъгълника), както и множеството соларни интерпретации.

Различните орнаменти, изградени на основата на **растителни мотиви**, следва също да са част от **соларната обредност**, включваща в себе си най-важните слънчеви позиции, обобщаващи представата за времето и пространството. Не на последно място следва да се подчертае и символичното значение на цветовете (оранжеви и червени, бели и черни, пъстри и жизнени) – съчетани с фигуралните геометрични композиции, те характеризират проявите на едно завършено цяло, олицетворяващо космоса и хармонията между човек и природа.

Б. При ограничения простор за самостоятелно творчество и поради вноса на чужди стоки, предимно от Мала Азия и Цариград, **котленките** съсредоточават своите творчески усилия върху орнаментиката на тъканите за престилките, където се разчитат елементи на **соларния култ и бог Митра**. Тези тъкани, известни под названието „**котленски престилки**”, се възприемат широко в страната и се претворяват в многообразни модификации. Склонност към орнаменти с чисти ясни черти и свеж колорит показват коланчета за престилки, където присъстват линейарни, геометрични орнаменти, оцветени в жълто, червено и зелено. Външното влияние особено ярко се разкрива чрез текстилните материали, от които са приготвени дрехите, както и от някои части от състава на костюма, донасяни в почти готов вид от чужбина.

Еlegantността и изяществото на котленския костюм говорят за художествената култура на котленките, а снадките от по-обикновен плат по ония части на дрехите, които не са изложени на показ, разкриват тяхната пословична пестеливост.

В. Къзълбашките традиционни носии от с. Ябланово (Котелско) са съвкупност от традициите и вярванията на един мистичен етнос. Те са пример за трансмисията на *култура, пренесена от Мала Азия към Балканския полуостров*. Много от вярванията и обредите на къзълбашите са сходни с древния соларен култ, съответстващ на зороастризма. Те почитат огъня и слънцето. Мистиката на обредните им ритуали ни отвежда в Древен Иран. При тях използването на цветовете има символно значение.

Къзълбашите силно вярват в магии и орисии. По тази причина си правят амулети и талисмани. Имат богато разнообразие от обреди (защита от зли сили, бедствия и болести). Тяхната **свещена птица – петелът** – е възприета като *посредник между живота и смъртта*. Всички религиозни вярвания на къзълбашите се отразяват и на изработката на традиционните носии.

Характерните обредни действия на алевиите съхраняват традиция, която остава непроменена през вековете. Мистиката, която се съдържа в символите на традиционното облекло и култовете, говори за един много древен етнос, запазил своята самобитност.

Къзълбашите са носители на древна религия, която е оставила отпечатък в техните обредни действия и вярвания. **Шнизъм, зороастризм, християнство и езичество** се преплитат в едно при алевиите, за да създадат неповторими етнокултурни образци.

Мистиката на обредите им и закодираните знаци в народната носия са сведения за техния автентичен и богат фолклор. Традиционното им облекло е съвкупност от **богата и колоритна гама**, изпълнена със символи и цветове, които носят характерното за етноса послание. Самите елементи на някои части от носията също са смислово натоварени (шевицата в женските носии има своите – соларни – послания в орнаментите, от които е изработена).

Почитането на огъня и мълнията – като културен аналог на слънцето – е широко разпространено сред тюркските народи – *хуни, българи, кумани, печенеги, башкири, чувашки, волжки българи*. Паленето на огньовете е във връзка с култа към слънцето.

При къзълбашите слънцето се трансформира в образа на петела.

Битът на къзълбашите, както и традициите, свързани с него, са тясно обвързани със земята и нейните плодове, а също така и с останки от орфизма, което личи и от описаните по-горе носии и орнаментите по шевиците им.

Г. Символното послание на тракийските носии може да бъде декодирано като изключително детайлизирано. В него преобладават изображения на **слънцето и кръста**.

Тракийските носии могат да се определят като едни от най-разнообразните по своята материя и украса. Именно украсата придава особена тежест на облечената носия. Преобладаващите **основни цветове – червено и черно** – и контрастиращите върху тях **жълто, зелено и синьо**, придават особена магичност и красота на костюма.

Тракийският костюм по своята същност е един от *знаковите феномени на българската национална традиция – като израз не само на етнографската и фолклорната линия, но и на народната душа на българите*.

Д. Мотивите, използвани в чипровските носии, носят определена символна натовареност, която може да бъде декодирана. Съществени структурообразуващи елементи тук са: 1. **елбетица (двоен кръст)**; 2. **маказ** (два триъгълника); 3. **дървото** на живота.

Всички описани елементи (1-3) носят кода на **космогоничното звучене** за началото, което се формира хилядолетия назад във времето и се съхранява в традицията и преданието – народната памет.

Различните орнаменти, изградени на основата на **растителни, зооморфни и антропоморфни мотиви**, са може би част от една слънчева обредност, включваща в себе си **най-важните слънчеви позиции**, характеризиращи *времето и пространството, вечния кръговрат*.

Не на последно място следва да се подчертае и **символичното значение на цветовете**, които в своето съчетание характеризират съзнанието за проявите на един *циклически геокосмичен процес*, извършващ се чрез живота на хората и в природата.

Погледнато като система, символното значение на описаното тук послание, предавано чрез чипровските носии, е фиксиране на своеобразен знациев информационен код, посочващ **соларност**.

Обобщаващият **образ на дъгата**, който присъства в различните чипровски носии (*срв.: „Празнична женска носия”, „Моминска носия”, „Детска носия на момиче”*), изпълва със съдържание фиксирания чрез тях соларен код, придавайки му допълнително звучене. Той изобразява принципното многоцветие, тъй като включва целия цветове – **на светлината!** – спектър; обръща погледа на човека и *към небето*, и *към птиците*, и *към целия космос*, *към всички нива на съществуващата, постижимата и мечтаната хармония...*

Е. Описаните две женски носии – направено посредством изобразените в тях символи – могат да бъдат определени като тясно свързани с **нестинарството**, характерно за **с. Българи: култът към слънцето (огъня)**.

Огънят заема важно място в бита на човека, а народните предания му преписват магическа

очистителна, предпазна и профилактична сила. Той има способността да прогонва злите духове, а като символ на небесния огън – слънцето – обозначава *връзката между небето и земята*... Именно във връзка със **соларната символика** е символът на геометричния кръг – често използван в шевиците, който е знакът на Слънцето, на Земята, на света, но и на жизнената и оплождаща сила. Той притежава магическа сила и има способността да отблъсква злите сили и болестите от хората. **Кръгът** се явява символ на обединяващата сила между природата и културата, между космоса и хаоса, между „своето” и „чуждото” пространство. Не е случайно използването на ритуални кръгови шествия – те имат централно място в нестинарския култ – и в редица други ритуали, обвързани с критични ситуации, природни бедствия, извършване на магически ритуали, лекуване на някои болести...

Символите в шевиците на всеки един сукман, всяка една престилка от традиционното женско народно облекло от с. Българи могат да бъдат свързани с незабравения в Странджа [5] култ към слънцето и огъня. В тях – чрез преобладаващия червен цвят в орнаментиката на сукмана, който олицетворява не само соларния култ, но и цвета на сърцето, на кръвта и любовта – сякаш оживяват пламъчетата на огъня и силата на изгряващото слънце. Слънцето и култът към него са често срещани елементи в българското народно творчество (митове, легенди, обреди и обичаи...). Със слънцето са свързани не само нестинарството, но и празничните огньовете на Сирница и Еньовден, както на бъдника и поддържането на огъня през коледната нощ.

Като дифузна може да бъде обобщено и синтезирано именуванa инфомационната картина на соларна културна трансмисия от Мала Азия към Балканския полуостров, фиксирана чрез националните ритуални костюми на:

- **Иран (обл. Белуджистан и Голестан)** и
- **България (гр. Котел, с. Ябланово – Котелско, обл. Тракия, гр. Чипровци и Чипровско, с. Българи – Странджа)**.¹⁸

За добиване на по-ясна представа и прегледност на данните те са подробно представени чрез съответната ретикюла, която описва признаците на отделните части на традиционното облекло според шевицата, цвета, плата, общата фигурално-цветова композиция, както и според отличителните характеристики (ако са налични). Подобен ретикюларен анализ спомага за изясняване на съществуващата сходна символно-композиционна и цветова система, която се е използвала и продължава да се използва при изработването на националните ритуални костюми в споменатите по-горе области и населени места. Тази система през

вековете е придобила и някои различия, но по-важното е, че не малка част от нея е съхранена и до днес, позволявайки на неписаното познание да поддържа отразяването на *цикличността на времето и пространството* и да обогатява социума чрез *настоящото битие на миналия опит*. Този опит, усвояван съзнателно или несъзнателно от отделните индивиди, оказва влияние върху нашето общо развитие като общество, бидейки част от непрекъснатия поток на *живота/смъртта*.

Връзките и контактите между различни етноси в миналото са проблем, на който се обръща голямо внимание от съвременната наука, който се изследва от най-различни гледни точки и който се възприема и тълкува нееднозначно от отделните специализирани научни области. В действителност не се оказва толкова лесно да се възприемат някакви напълно чужди традиции, обичаи, практики и дори идеи, ако те нямат никакви допирни точки с местните. И тук възниква въпросът как точно и защо на разстояние от хиляди километри се откриват твърде сходни на вид и смислово близки или идентични символни композиции от фигури и цветове, дори с идентично функционално предназначение на самите предмети (в случая – дрехи). Отговорът би бил възможен след провеждане на задълбочено изследване на историческото и културно развитие на дадения етнос/и/, като би следвало резултатите да се възприемат комплексно и да се тълкуват в контекста на единността и взаимосвързаността. Т.е. да се търсят обусловени сходства в социалното, религиозно и културно съществуване и развитие на дадените общност / етнос.

В посоченото изследване като подобно сходство се явява именно **религиозната система от вярвания и обредни/култови практики**, които са били споделяни от множество племена и етноси живеещи в огромния ареал между територията на Иран – Мала Азия – България. Любопитното е, че от многото възможности за сходство между десетки на брой етноси сходството между някои от българските и иранските традиционни носии се оказва най-близко.

Наличието на идентични цветове и форми върху част от иранските и част от българските народни носии дава възможност да се правят съпоставки и паралели, отнасящи се до съществуващите евентуални връзки между тези народи. Подобни връзки могат да имат и търговски характер, но по-вероятно е проявлението на **миграционна трансмисия**, породена от разнообразни фактори, като постепенно разселване и преместване на част от населението, разпространение и приемане на една определена религиозна система, която поражда близко културно общуване, както и връзки от споменатия вече търговски тип, които не

бива да се пренебрегват. Въобще, колкото по-пълно се анализират всички възможни начини и способности за осъществяване на подобни контакти, връзки и предавания, то толкова по-добре може да се очертае общата картина на зараждане, развитие, разпространение и циркулиране на социокултурното познание в смятани за твърде различни и далечни един от друг народи/етноси.

В *настоящото* изследване се установява, че сходството между националните ритуални костюми от Иран и България е резултат от битуването на общи соларни религиозни култове и практики. Или иначе казано – връзката се крие в приемственото предаване и практикуване на зороастрийски огнени обреди (в Иран) и нестинарски обичаи (в България). Изследвани са носии именно от райони, в които и до днес са се съхранили тези практики и в които знанието за изработването на носиите все още не е изгубено. Точно този момент – на съвременен присъствие и съществуване на древни култове, обичаи и традиции, свързани пряко с почитането на соларното, огненото начало – е изключително важен. Защото етнографията може и да е събрала много други данни за подобни или сходни практики и костюми, но те вече са изгубени и не са част от живота на местните хора. Затова всички възможни дейности по запазване и популяризиране на т.нар. *жива традиционна култура* са от изключително значение за разбирането на духовното наследство, което нашите предци са ни завещали и което ние трябва да предадем на своите наследници.

В разгледаните национални традиционни костюми от съответните области и населени места на Иран и България по-конкретно присъстват следните общи за тях елементи: геометричен кръг (слънцето), елбетица (двоен кръст); маказ (два триъгълника); дърво на живота; различни орнаменти, изградени на основата на растителни, зооморфни и антропоморфни мотиви; оранжеви и червени, бели и черни, пъстри и жизнени цветове. Изброените елементи придобиват своята т.нар. *соларна символика*, когато тя се осмисля и разбира концептуално чрез изследването на религиозната система и специфичните ѝ ритуали, обреди и философско-смислови образи. Свързващото звено между зороастизма и нестинарството е именно почитането на огъня, слънцето, светлината, изразяващо се чрез трансформацията на конкретни общи и сходни вярвания и ритуали в лесно запомнящи се, стилизирани и опростени символи, използвани при украсата на традиционните облекла, защото само така те могат да получат достъп до социума, за да бъдат възприети, запомнени и предадени във времето.

Авторите споделят следното за значението на цветовете: те са проява на *единен соларен геокосмичен*

процес, извършващ се чрез живота на хората и в природата.

II. 3. Светилища и храмове на огъня и принадлежащите им исторически комплекси в Северна Месопотамия – днешни Иран и Централна и Източна Турция и нестинарската феноменология в Странджа

Във връзка с широкомащабната програма на УниБИТ като методологичен център на информатизацията в България и с помощта на консолидиране на усилията на учени от целия спектър на знанието от научните институции у нас и в чужбина бе командирован екип в Турция през май-юни 2009 г. (след експедицията му през юни-юли 2008 г. в Иран) с цел – изясняване на класификационната основа на интелектуалния конструкт, необходим за систематизацията и осмислянето на събирания документален и фотографски материал по нестинарската феноменология, от чиято обработка зависи *синергетичното ниво на моделиране на*: 1. историографията на изследването; 2. обработката на първичните документи; 3. подготовката на масива с цел да се изгради традиционна и електронна библиотека (Нестинариана) по проблематиката и неин вторично-документален свод с принадлежащото му справочно-информационно обезпечение; 4. създаването на обобщаваща фотомонография (на български, руски, английски език).

Обезпеченият интензивен ход на комплексните проучвания по обширната проблематика на това изследване ни отвежда към плодоносния цивилизационен триъгълник на Месопотамия, с който са свързани преносите от Иран на особеностите на нестинарската феноменология.

В района на Северна Месопотамия – днешна Централна и Източна Турция – се намират музеи, които никога не са били изследвани в занимаващия ни контекст. В историографията отсъства дияра за третиране на съхраняваните в тях артефакти в кондиция с изследваната информационна карта на трансмисиите на култура в нестинарската обредност като открита информационна среда на култовите практики и вярвания.

Нашата експедиция протече по набелязания в София маршрут:

– АНКАРА (Ankara): Музей на анатолийските цивилизации (Museum of the Anatolian Civilizations) (Хетската империя – първата индоевропейска /арийска/ цивилизация, Фригийското царство /фригийците са тракийско племе от Балканите/, Понтийското царство на Митридат /„дарен от бог Митра“/ и други); Хатушаш-Богазкьой (**Hattusas/ Bogazköy**) (столицата на Хетската империя и на ранното Фригийско царство);

– КАПАДОКИЯ: Каратепе-Асланташ (Karatepe-Aslantas) (хетски град с лъвовете на бог Митра –

Митраистичният лъв, намерен в българските земи, е съотносим с образците от Малоазийския регион); Кастабала-Хиерополис (Hierapolis-Kastabala) (Храма на богиня Кибела – Артемида /нейните жрици са танцували свещени танци върху жаравата/); Музей на Адана по култови практики, свързани с огнени ритуали (Hatay Museum);

– АНТАКИЯ (ХАТАЙ) (Antakya-Hatay): Археологически музей на Хатай (Hatay Archeological Museum) (най-запазените римски мозайки, изобразяващи храмови тайнства, чиито модели /образци/ очевидно са пренесени от Древна Персия: храмови тайнства на огнени церемонии в чест на бог Митра);

– ИСТАНБУЛ (Istanbul): Археологическият музей на Истанбул (Istanbul Archeological Museum); Музея на мозайките в Големия императорски дворец (Museum of Mosaics of the Great Imperial Palace); Църквата „Св. св. Константин и Елена“.

На средата на пътя между „Тронът на Соломон“ (Takht-e Soleyman) (Иран) и Странджа планина се намира най-западната част на иранското културно и цивилизационно пространство (VI в. пр. н.е. – XI в.), съвпадащо донякъде с историческата област на Северна Месопотамия (North Mesopotamia) и Кападокия (Cappadocia).

Името Кападокия (Cappadocia) идва от персийски език и означава буквално ‘страната на красивите коне’. Посочените области (Северна Месопотамия и Кападокия) се намират на територията на днешна Централна и Източна Турция – областта Анатолия (Anatolia) (бълг.: Анадола); тъждественият за обозначаването на Анатолийския ареал топоним „Мала Азия“ битува в европейската терминология и просторечието; исторически и днес научно правилно е използването на топонима „Анатолия“).

За съжаление, в резултат на сложните исторически събития и процеси (римско, византийско и османско владичество, които силно видоизменят и в крайна сметка разрушават зороастрийското духовно пространство), при проведените теренни проучвания се установяват малко, най-вече откъслечни отгласи от древните зороастрийски обичаи в областта Анатолия.

Местният краевед Мустафа Уйсун (Mustafa Uysun) споделя, че неговите баба и дядо изрично са му забранявали като малък да гаси жаравата в огнището, защото тя е творение на велик свещен дух, който обитава в нея. По негово мнение това вярване, свързано с огъня, не произхожда от мюсюлманската религия, а има преки корени в зороастризма.

Изказаното твърдение е в съответствие с известната постановка, според която зороастризмът – под една или друга форма, особено в симбиозата му с митраизма – е съществувал дълго време след приемането

на исляма в Иран (след падането на Сасанидската империя през 648 г.).

В допълнение към свидетелството на краеведа (Мустафа Уйсун) идва и мнението на местния любител на старините Бекир Байъндър (Bekir Bayındır), според когото както в целия зороастрийски изток (Средна Азия, Иран и Северна Месопотамия), така и тук, в Кападокия, се е запазил известният празник навруз (ноуруз), наречен на турски „хъдърлез (едерлез)“ (Hıdırlız), а на Балканите – Гергьовден (6 май), през нощта на който се палят големи огньовете и се прескача през жаравата.

Някои артефакти, които намираме в Музея на анатолийските цивилизации (Анкара) – най-големият и без аналог в света специализиран музей в Анкара, – ни насочват към трудноуловими на пръв поглед връзки между арийския култ на Великата майка на боговете Кибела и зороастрийските огнени ритуали. Разбира се, макар и редки, податките за симбиозата между култа към богиня Кибела и зороастризма в митраистки вариант са от изключително значение за статуса на съвременното сравнително културознание, израстващо върху почвата на историографията като сравнителна научно-познавателна информационна цялост.

Като започнем от малко известното сведение на първия велик географ и познавач на старите цивилизации Страбон (Strabo, 63 г. пр. Хр. – ок. 24 г. сл. Хр.), който е родом от областта Понт, намираща се на северозапад от Кападокия – град Амасия (Amasya), – че в най-значимия храм на богиня Кибела, намиращ се до днешния град Антакия (Antakya) в Югоизточна Турция, *жриците на богинята Кибела са танцували боси върху жаравата по време на тайни церемонии*, както и като преминем през полумитичните сведения за подобни ритуали, идващи от *матриархата* – от *мистериялните практики на амазонките* (те също са от района на Анатолия), *мистерията на светилицето на Великите богове на остров Самотраки*, прочутите *Елевзински мистерии*, *ритуалите на вакханките*, водени от бог Дионис, донесени от него именно от Анатолия, не е трудно да се предположи, че, вероятно, сложната култова обредност е получила разпространение и в района на Странджа – най-западната част на Древна Персия, най-северната част на Древен Египет.

Тук е мястото да припомним накратко за специфичното историческо развитие на района на Странджа. Този район е бил почти винаги запазен от бурите на историята поради стечение на различни обстоятелства. Бидейки *най-крайната територия на Древен Египет и Персия*, и въпреки че впоследствие се е намирал сравнително близо до столицата на Византийската империя Константинопол, в Странджа не е

имало големи сражения и опустошения, отгук не са минавали и стратегически пътища. Именно в този район са се намирали и някои от най-изолираните манастири – като легендарната Парория (вероятно в долината на реките Заберска и Казански дол), където се практикува *светогорската исихастка традиция*: най-мистичното течение в източноправославното християнство, в което откриваме определени следи от зороастризма... В описваната връзка трябва да се изтъкне, че не случайно има данни за запазване на нестинарството по изключение (в сравнение с останалите ереси) още от времето на император Константин Велики след въвеждането на християнството за официална религия (IV в.).

По времето на Първото и Второто българско царство има основание да се смята, че бива използван възприетият от Персия чрез нестинарите календар, който става държавен (вж. **Калоянов**, А. Български народни приказки. София, 1999).

В изключително сложния период на османското владичество върху земите на Балканския полуостров именно Странджа отново остава изолирана и запазена от посегателства от всякакъв род. За това допринася фактът, че тя е била със статут на лично султанско владение. Освен това членове на българския странджански род Бимбелови от село Факия (сред които са прочутите Маринчо Бимбелов Страшния и Вълчан войвода) спасяват живота на един султан и поради това те, както и целият район, се ползват с особени привилегии и имунитет.

Свидетелствата говорят, че нестинарският обичай е бил запазен в автентичния си вид до Междусъюзническата война (1913 г.). Извършената размяна на население между България и Гърция след 1913 г. довежда до прехвърляне на гръцките нестинари в Северна Гърция (Беломорска Тракия – село Анастинариос (Anestiniarios), където нестинарският ритуал се извършва и до днес. Очевидно е, че не националността е била определяща за участниците в обряда, което ясно говори за неговия *изключително древен произход*. Известно е, че жителите на българските и гръцките нестинарски села са представлявали една особена затворена общност, като са се женели помежду си и са говорили равностойно и на двата езика (български и гръцки).

В тази връзка е забележително скорошното свидетелство (от 2008 г., излъчено по Българската национална телевизия) на един възрастен местен жител от района на с. Анастинари, който е българо-мохамеданин, и на отправения му въпрос „Какви са твоите съседни?“ отговаря: „Има християни, мюсюлмани и нестинари“...

Според направените от литературния критик **д-р Николай Василев**, специално за целите на *настоящото* изследване, лингвистични проучвания на морфо-

логичната структура на неетимологизираната в нито едно универсално и отраслово българско енциклопедично издание дума „нестинар“ – в съществителното име „нестинар“ посочените културни пластове са преплетени – и този феномен е фиксиран от *българския език*.

Следи от културния синкретизъм на нестинарството могат да бъдат открити в предания, песни, игри, танци, сред които са и рудиментите от нестинарската обредност (нестинар: *през гр.*: en nestia ‘в огнището’, ‘в огъня’; човек, който играе бос върху жаравата, етимологията може да бъде обяснена и *през бълг.* – не (частица за отрицание) + стин (коренна морфема) + ар (словообразуващ суфикс) = не [частица за отрицание] + стин [вероятно става дума за изпадане на представката из-, характерно за говорите в Странджа, което означава, че може би става дума за глагола „изстина“, съхранен в тази дума само чрез корена си „стин“] + -ар [словообразуваща наставка, с която се означава *занятие*] = нестинар: човек, *занимаващ* се с нещо горещо, но все още *неизстинало*; по аналогия – човек на огъня; огнен човек; човек на жарта, жаравата, чието *занятие* е *неизстиналият* огън; човек, чието *занятие* е да преминава през огъня, за да се роди отново; човек, чието *занятие* е да се обжарва, пречиства; по аналогия – обжарващ, пречистващ се човек...; отгук: нестинарска обредност = обжаряваща, пречистваща обредност).

В Музея на анатолийските цивилизации в Анкара, в скалните храмове и гробниците на Кападокия, в Музея на античните мозайки в Хатай и в Археологическия музей на Истанбул и в други музеи и светилища проследяваме развитието на култовете на Великата майка на боговете Кибела и бог Митра (известен в региона още и като „Мраморния мъж“ /Marble Man/) през хилядолетията по време на Хетската империя (Hittite Empire), държавата Урарту (Urartu), Фригийското царство (Phrygia), Персия (Persia), елинистичните държави (Hellenistic states) и особено на царството Понт (Pontus) (300 г. пр. н.е. – 64 г. сл. н.е.).

Арийските народи са чествали 25 декември като празник на Раждащото (Възраждащото) се слънце и го свързват с деня на зимното слънцестоене (**21–22 декември**), който има смисъл на край на старата и начало на новата година. Най-голяма популярност този празник добива сред **персите**, които наричат **бога на слънцето Митра**. По-късно празникът на бог Митра е заимстван и от римляните. Вярвало се, че в деня на зимното слънцестоене слънцето (Митра) отива за три дни на гости на своята майка, където умира и в нощта на 24 срещу 25 декември се ражда отново.

И двата култа (към Великата майка на боговете Кибела и бог Митра) са съпроводжани неизменно от арийските соларни символи на лъва и понякога на вълка – две лъвици при Кибела и един лъв при Митра.

Следва да се изтъкне, че и двата култа, които са имали за цел постигането на безсмъртието на човека чрез духовно пречистване, са официално възприети в Римската империя – първият след отблъскването на Ханибал (Hannibal /202 г. пр. н.е./), а вторият – постепенно прониква главно в римската войска след нейните поражения от партите (персийците) (ок. 100 г. пр. н.е.).

Освен това в Музея на Антакия откриваме *миниатюрна статуетка на танцуваща жрица с вдигнати сферично и молитвено ръце в характерната поза „оранта” – като при танца върху жарава при нестинарите (!)*. Тя е от района на известния храм на Великата майка на боговете Кибела в Хиераполис-Кастабала (Hierapolis-Kastabala) (в района на Антакия), където Страбон локализира *извършването на огнената мистерия*. Именно тази поза е сърцевината на **сакралното послание на нестинарския танц в с. Българи в Странджа**.

Опитваме се да уточним по косвени податки (артефакти от споменатите музеи) и значението на инициативната (на инициацията) йерархия в мистериите на бог Митра (нисши степени: „гарван”, „младоженец”, „войник” и „лъв”; висши степени: „слънчев пратеник”, „отец”) и по-специално на ключовата и най-загадъчна степен – „персиец”.

При посещението на керамичната работилница и килимарската фабрика в град Аванос (Кападокия), където се използват едни и същи технологии и модели на художествени образци в продължение на *повече от четири хиляди години*, установяваме отново преки (и непреки) конотации на соларните символи на двете божества (Великата майка на боговете Кибела и бог Митра).

Особено показателна в изтъкнатия план е голямата керамична чиния с изображение на бог Митра – в лика на *слънчевия диск, представен в зенит, възседнал величествен лъв*. Оригиналът на описвания уникат се намира в Британския музей в Лондон (British Museum). По специализиран каталог (Izник. The Pottery of Ottoman Turkey. Ed. Nurhan Atasoy and Julian Raby. London, 1999) установяваме модификациите на образа.

За разпространението на соларните арийски символи в образците на художествените занаяти свидетелстват: майсторът грънчар – ръководител на керамичната работилница Саим Гюл (Saim Gül) и дизайнерът на килими – директор на килимарската фабрика Али Караагач (Ali Karaagac) (родом от град Одрин).

С посочените тук творци успяхме да проведем плодотворни разговори, които позволяват обменената информация да се синтезира до следните идеи:

1. Северна и изключително древна – според Саим Гюл – е символиката на керамичния образ на малоазийския бог Митра.

2. Има явно присъствие – според Али Караагач – на емблематичния символ на бог Митра в персийските, *чипровските и котленските килими*.

3. Особено е разпространен *митраистичният знак (X)* сред храмовете на ранното християнство в скалните манастири на Кападокия.

Всичко това потвърждава факта за наличието на трансмисионна област в Анатолия – на пътя от Древен Иран до Странджа, който носи шлейфа на явните препокриващи се следи от култовете към Великата майка на боговете Кибела и бога на светлината, договора и съгласието Митра.

Важен етап в спойката на двойно табуизираните мистериални култове на Великата майка на боговете Кибела и бог Митра е **Понтийското царство** (300 г. пр. н.е. – 64 г. сл. н.е.). *Най-вероятно оттук нестинарският обред се е пренесъл и в района на Странджа по време на:*

- *кризата и упадъка на тракийските култове;*
- *преди установяването на християнството.*

Именно по това време (300 г. пр. н.е. – 64 г. от н.е.) (кризата и упадъка на тракийските култове и преди установяването на християнството) *се е осъществила за последен път пряка връзка между зороастрийското и тракийското културно-обредно пространство.*

Нестинарството е всъщност ВЯРА заедно със свързаната с нея мистериална огнена обредност, произтичаща от зороастрийското преклонение пред върховния *Божествен дух на светлината (през деня) – огъня (през нощта)*.

При нестинарската вяра *зороастрийската духовна конструкция* и съдържащите се в нея *по-стари следи на култа към бог Митра* влизат в сложно взаимодействие с *мистериалните обреди на богинята Кибела*.

Тогава (300 г. пр. н.е. – 64 г. сл. н.е.) се проявяват благоприятните условия (при кризата и упадъка на тракийските култове) за част от склонните към мистериална обредност тракийски племена – да я възприемат (а понякога – и сублимират) (зороастрийската духовна конструкция) като *алтернатива на езичеството и в сублимирана форма – дори на християнството*.

По аналогичен начин – под вид на сублимирана, пресемантизирана форма – векове след това (300 г. пр. н.е. – 64 г. от н.е.), но вече в българските земи, се приема дълбоко и задълго манихейската вяра (ерес) (IX–X в.), идваща от зороастрийски Иран през Византия (Анатолия).

Странджа винаги е била географски (климатично) и исторически (феноменологично) *най-западната част, гледано от Иран*, на единно духовно-културно

пространство, което през Анатолия осигурява култови и обредни трансмисии.

В същото време именно в Странджа – като най-изолираната и запазена част на този месопотамско-анатолийски ареал – се съхранява и до наши дни такъв изключителен реликтов обреден феномен като нестинарската вяра¹⁹.

II. 4. Свидетелство на „История славяноболгарская ...” на Св. о. Паисий Хилендарски

Наблюдаемото генеалогично родство на българската класификационна мисъл в библиографознанието (теорията на библиографията)²⁰ (Г. Шнайдер /1876–1960 г./ – Т. Боров /1901–1993 г./²¹) прави перспективно специалното библиографоведско проучване на ранни взаимодействия на българската библиографска мисъл с „немската линия” в класификационните построения на библиографския хомеостаз – в частност, формираните в лоното на Агонската книжовна школа – най-големия културно-просветен център през XV–XVIII в. на Балканите с европейско значение, дал уникалния труд на Св. о. Паисий Хилендарски „История славяноболгарская ...”, чиято справочно-информационна база вписва българската и балканската история в световната. Подобна работа прави по-дълбоки представите ни за нашата естествена вкорененост в единния библиографски процес на планетата, в чието моделиране участваме и ние – българите чрез „История славяноболгарская ...”²²

Следва да се обърнем към библиографския пример от епохата на схоластиката и ранния хуманизъм в Германия от края на XV и началото на XVI в.²³ – към последния по време на съставяне библиографски речник за църковните писатели: „Книга за църковните писатели”²⁴, подготвен от абата на манастира в Шпонхейм Йоан Тритемий (Тритенхем, Тритенхемски) (Johannes de Trithemium /1462–1516 г./). Този труд е кумулация на библиографската патрология (историята на Христовата църква) и е издаден като първи печатен библиографски труд в Базел през 1494 г., продължаващ до края на XV в. работите на предшествениците в областта на жанра (библиографския речник): Блажения Йероним Стридонски (Hieronymus Stridonius /340(?)–420 г./)²⁵, презвитер Генадий Марсилски (Gennadius Massiliensis /(?–)492 г./)²⁶, епископ Исидор Севилски (Isidorus Hispalensis /560(?)–636 г./)²⁷, архиепископ Илдефонсо Толедски (Ildefonsus Toletanus /607–667 г./)²⁸, монаха Зигеберт от Жамблу (Sigebertus Gemblacensis /1030–1112 г./)²⁹, „Анонима от Мелк”³⁰, монаха Петър Дякон (Petrus Diaconus /1107–1159 г./)³¹, монаха Хонорий Отьонски (Августодунски) (Honorius Augustodunensis /1080–1151 г./)³², каноника Хенрих Гентски (Henricus Gandavensis /1217–1293 г./)³³...

Особената ценност на био-библиографския труд на абат Йоан Тритемий³⁴ – като кумулиращ библио-

графската патрология – се проследява в неговите преиздания (през 1512 г. в Париж и през 1531 и 1546 г. в Кьолн). Последното от тези преиздания като паметник на епохата се появява през 1718 г. в Хамбург и е дело на ерудита Й. А. Фабрициус (Fabricius, J. A. /1668–1736 г./)...

Очевидно е, че някои от тези издания – както и ръкописните им първоизточници (*вж. по-горе*), структуриращи труда на абат Йоан Тритемий – е имал пред погледа си Св. о. Паисий Хилендарски, композирайки „История славяноболгарская ...” в духа на световната библиографска патрология, обозначавайки по този начин способ за *периодизация на българската история в съответствие със световната, съотнасяйки историята с библейския прочит*...³⁵

Явно е, че направените наблюдения на вторично-документалния хомеостаз на планетата, в който са вкоренени класификационните построения във връзка с генезиса на теорията на библиографията в Западна Европа през XVIII–XXI в.³⁶, имат съществено значение не само за установяването на коинциденцията на историята и теорията на библиографията, но и за декодиране на когнитологичното ниво на послание на знаменитите трудове – какъвто е „История славяноболгарская ...” за българската нация – като *първ граждански кодекс на България, вписващ националната ни история в световния историко-културен и информационен поток*, осъзнаван като съкровищница...³⁷

Владеейки еднакво добре средствата и на патрологията, и на библистиката, и на агиографията, и на формиращата се историографска наука на съвременното му, Св. о. Паисий ясно посочва българското историческо време и пространство във връзка с праисторията на цивилизацията, отнесена към пра-праисторията – приблизително към периода преди 20 хил. години – времето на описвания като геокосмически катаклизъм, известен и по *Авеста*, и по *Библията* като всемирния потоп, както го датира съвременната наука (*срв. по-горе*: разд. I). Това може да бъде тълкувано като намиращо се в съответствие с изказвани все по-често напоследък становища в българската историческа наука, която търси прародината на българите на север, откъдето те са се придвижили на югоизток – в Средна Азия, откъдето се насочват в историческия си период, обозначен със създаването на българската държава.

За първи път Св. о. Паисий Хилендарски съобщава следните факти, принципно разпръснати и трудно обозрими в единството от документални потоци на информация:

„... при Окиан-море, което се нарича Балтийско море, при Брандидур. Оттам най-напред са излезли българите, а ония, които са останали там, се наричат

славени. Там няколко време Кирил и Методий епископствували и учили тия славени на християнска вяра. И така по-късно поради тоя народ нарекли писмото и книгите словенски. И така, който народ и да чете тия книги, те изобщо се наричат словенски. Но гърците, понеже знаели отначало, казват и досега български книги, а не иначе. Така от целия славянски род най-напред българите получили славянски букви, книги и Свето Кръщение^{37,38}

Св. о. Паисий вижда вкоренеността на началото на праисторическото движение на българите на север – Окиан-море (Северния Ледовит океан – Арктическият океан – пъпната връв (*gr. omphalos*) между двата световни океана **Атлантическия** и **Тихия**; той е своеобразен /не само географски/ център на света) – представа, която отвежда към историческото движение на арийците, установили се в резултат на продължителен преход към Иранското плато, от което са осъществени движенията им на изток (в Азия), на юг (в Африка) и на запад (в Европа)... Брандибур (*Brandibur*) е историческият Бранденбург, който по времето на Св. св. Кирил и Методий е бил независима държава на славянския народ лужишки сърби (*немски*: *Brandenburg*; *лужишки*: *Brandisborska*; *сега* – една от шестнадесетте федерални провинции на Германия със столица Потсдам – предградие на Берлин... Същият е и коренът на славяните. Брандибур (*Brandibur*) е природно-географско и етнографско обозначение на славяно-балто-германския етнос в един твърде отдалечен праисторически период (единна област между Атлантическия океан и моретата Балтийско, Адриатическо, Егейско и Мраморно, Черно, Северно Бяло и Карско).³⁹

Логиката на изложението на Св. о. Паисий е разкрита от него в детайли, като е използвано делото на Св. св. Кирил и Методий като ключ към историко-културните процеси:

„Там [Морава, не сръбска Морава, която тече през Шумадия, но друга Морава, при Окиан-море, което се нарича Балтийско море, при Брандибур – изрази на Св. о. Паисий] няколко време Кирил и Методий епископствували и учили тия славени на християнска вяра. И така по-късно поради тоя народ нарекли писмото и книгите словенски. И така, който народ и да чете тия книги, те изобщо се наричат словенски. Но гърците, понеже знаели отначало, казват и досега български книги, а не иначе. Така от целия славянски род най-напред българите получили славянски букви, книги и Свето кръщение³⁷ (*Срв.: по-горе.*)

III. Обобщение

Балканският полуостров и особено неговата юго-източна част е бил открай време контактна зона на цивилизационни влияния, и то основно в посока от

изток. Установени са преки следи от Древния Египет, Персия и други световни културни и духовни средища. Специално арийските религиозни култове са привнесени както по време на траките от Ахеменидската, Партската и Сасанидската империи, така и от древните българи, които имат вековен пряк контакт с Иран в периода от II век пр. Хр. до VII век. По своя път през древна Анатолия (Мала Азия) те са силно повлияни от древните култове към бог Митра и особено към Великата Майка на боговете Кибела. В района на планината Странджа поради много обстоятелства са се запазили реликтовни обредни практики като нестинарството. След смъртта на последната истинска нестинарка **баба Злата Даскалова** през 1970 г. нестинарският феномен е в силно пресемантизиран вид, но все пак дава възможност за издирване на неговите корени. В него се откриват следи от изгубеното скрито, мълчаливо или интуитивно знание, което се е придобивало и предавало посредством мистериални обреди на инициация. Потвърждение за тази културно-обредна трансмисия на арийските религиозни култове от Иран към България се намират във фолклорните мотиви и етнографските артефакти както в страната, така и в Иранския изток. Особено място заемат податките и свидетелствата в „**История славянобългарская ...**“ на Св. о. Паисий Хилендарски, която се явява своеобразен компендиум по българската история, култура и цивилизация, съотнесен със световния историко-културен процес.

Пътят на влиянията често е бил много по-сложен и нееднозначен. Така например на мястото на **арийската** Хетска империя в Анатолия идва тракийското племе бриги от поречието на Струма на Балканите. То основава държавата на фригийците между XII и VI век пр. Хр. Именно тук се смесват култовете на бога на договорите Митра и Великата Майка на боговете Кибела, наричана **фригийската** богиня. Фригия е контактна място с полумитичните амазонки – жени-воини, които носели **персийски** (!) дрехи (панталони и островърха шапка). Фригийското царство никога не е достигало голямо военно или политическо значение, но имало изключително *духовно влияние* в следващите хилядолетия, сравнимо само с това на персите и древните гърци. Ето някои от емблематичните му символи освен богиня Кибела:

1. **Фригийският лад** (гама) е вид минорна музикална тоналност, известна от древността с мистичния си характер; 2. **Фригийската шапка** (носена от свободните **източни** /негръцки/ народи) като символ на свободата изобщо до епохата на Американската и Френската революции. Такава шапка е носел бог Митра, което подчертавало неговия **персийски** произход (!). Шлемове с подобна форма са носели тракийските

и норманските (арийски) воители. 3. Фригийската **Сибилла** (*фриг. ез.* пророчица) е била жрица в Прорицалището на Аполон в Песинос (Кападокия). Именно нейното име става нарицателно за **всички** гадателки в древността. Така най-известни били Делфийската Сибилла (Елевзинската Пития), **Персийската** Сибилла (вероятно близо до Антиохия /дн. Антакия, Югоизточна Турция/) и други. **Сибилните книги** са сборници, които съдържат прорицанията на сибилите. Такива сибилни книги се съхранявали строго в Рим, но в тях почти нищо не е съхранено. Известно е, че именно в тях е намерило отражение символното, мълчаливото, тайното и свещено знание на древността...

Образите на слънцето, ковача и вълка в българския фолклор имат дълбоки арийски (и ирански) корени. По принцип древното название на Иран е **Ираншахр**, което означава буквално ‘царство на арийците’.

Образът на **слънцето** е най-силно изразен чрез иранския бог Митра, наречен **Sol Invictus** (Непобедимото **Слънце**). Празникът на бог Митра или Бага е бил безспорно един от най-популярните, ако не и най-голям от всички празници в древен Иран, където е празнуван в края на септември и началото на октомври (есенното равноденствие). Това е бил първоначално предзороастрийски и стар **арийски** празник, посветен на слънчевия бог, тъй като в **арийския** календар или най-ранния ирански календар тази раса е обитавала най-северните степи и земи на суров студ, и годината се състои от зима от десет месеца и лято (също студено) от два месеца.

Образът на **ковача** е намерил израз в иранския национален герой **Кавех Ахангар**, който е ковач от Исфахан (Иран) и водач на митичната борба за освобождение на Иран. Образът на **вълка** е архетипно арийско божество. Той е бил свещеното животно на върховния бог и в него се е превръщал върховният вожд, който е бил и върховен жрец едновременно. Така през 943 г. кремонският епископ Луидпранд (Liutprand, Liudprand, Liuprand, Liucius, 920–972 г.) отбелязва факта, че багренородният син на българския цар Симеон княз Венеамин-Боян (**Баян Мага**) е можел да приема образа на вълк. Византийските хронисти също отбелязват това и самият факт, че носи иранската жреческа титла „маг”, говори за близостта с арийско-иранските вярвания. Той е считан за родоначалник на богомилството, което е също с ирански произход (манихейство). Наличието на свидетелства в „История славяноболгарская...” на Св. о. Паисий (споменаването на: „крал Батой” – личното име на основателя на Първото българско царство /**Аспарух** е неговата **иранска** (сасанидска) титла/ – *бел. 48 по Комент. на сигнифиц. препис, направен в УниБИТ и публ. през 2011 г.*;

„Окиан-море, което се нарича Балтинско море, при Брандибур. Оттам най-напред са излезли българите” – *бел. 382 пак там*) като патрологичен труд (съотносим с класическите био-библиографски речници за църковните писатели на Блажения Йероним Стридонски, презвитер, Генадий Марсилски, епископ Исидор Севилски, архиепископ Илдефонсо Толедски, монаха Зигеберт от Жамблу, „Анонима от Мелк”, монаха Петър Дякон, монаха Хонорий Отьонски /Августодунски/, каноника Хенрих Гентски, абата Йоан Тритемий), открива въпросите: I. за периодизацията на историята от времето на пра-праисторията; II. за рационалното съотнасяне на многопластовите структури на знанието, между които имат своето място семантизираните и пресемантизираните трансмисии както на скритото (hidden), така и на мълчаливото (tacit), знание, което има своите следи далече не само в християнската културна традиция, но и в мохамеданската...

Немският национален поет Й. В. фон Гьоте е изразил това по гениален начин:

Gottes ist der Orient!

Gottes ist der Occident!

Nord- und sьdliches Geldnde

Ruht im Frieden seiner Hьnde!

(Бог е Изток!

Бог е Запад!

Северните и южните страни

Почиват в мир в ръцете Му!⁴⁰⁾

БЕЛЕЖКИ

¹ **Kumanova, A.** et al. Study of the civilizations : Way to the real cultural globalization (Life-giving tree of the historical and cultural development of the humanity) / Intern. conf. on education and globalization (Tehran, Islamic Rep. of Iran, 2-3 Oct. 2012); Comm. 2: communication, education and globalization. – 15 p. – Coaut.: **N. Kazanski.** – *Деп. в Техеранската нац. библ. на Иран на 13.09.2014.*

*See and: Universality of humanitarian knowledge : A cognitive context of the infosphere : Nestinarstvo (Ritual fire-dancing) : A planetary historiographical map of the anthropol. transmissions of time) : [1.] [Publ. in Eng. of the script of the doc. film of the same name : 2] / Epigraphe: „and they distributed to each as anyone has need” – Acts (4: 35). // Informing science and information technology education conference 2008 (InSITE), Varna (Bulgaria), Jun. 22–25, 2008 : Proceedings : [Plenary rep.]. – Varna, 2008, с. 1–17. – Coaut.: **S. Denchev, A. Kumanova, D. Christozov, N. Kazanski.** – Библиогр.: 51 notes + 129 numberless titles. – <http://informingscience.org/2008/docs/Keynote_InSITE2008.pdf>.*

Публ. и в: <http://informingscience.org/2008/topic_order.htm>.

Expedition in Vottovaara – Karelia and Arkaim – the Urals : Centres of the Proto-European Civilization in Russia (Proto-Aryans and Proto-Slavs) (Cultural and phenomenological decoding of the mythological, historical and linguistic approach). // *Academic science – problems and achievements XI = Академическая наука – проблемы и достижения. Философские науки* : Vol. 2 : Proceedings of the Conference. – North Charleston, USA, 6–7.02.2017. – North Charleston, USAq 2017, с. 176–198 : 33 Ill. <<http://science-publish.ru/node/2>>. – Coaut.: **S. G. Denchev, A. Kumanova, N. R. Kazanski, N. K. Vasilev.**

Вж и: **Експедиция** в Иран за установяване историографската информационна карта на нестинарската феноменология в България / *Етиграф: „Чадата на Адам едно са тяло”* – Саади. // *Списание на БАН* (София), 2011, N 3, с. 36–51 : с ил. – Съавт.: **С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански.** – Библиогр.: 219 неномерирани загл. в 117 номерирани бел. – *Рез. на англ. ез.*

Срв.: **Нестинариана** : Историография : Систематизиран аног. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство” / Състав., историография, предг. А. Куманова ; Науч. и ез. ред., дейкис (етимология), емблематика Н. Василев ; Науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; Терминолог. и справ.-информ. ред. Н. Казански ; Библиогр. и справ.-информ. ред. М. Максимова ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Рец. Ж. Стоянов ... [и др.] ; *Посв. се на: обявяването на нестинарството на 30 септември 2009 г. от ЮНЕСКО за световно нематериално културно наследство; 250-год. от създаването през 1762 г. от Св. о. Паусий Хилендарски на „История славяноболгарская ...” ; 200-год. от смъртта на Св. епископ Софроний Врачански и 60-год. на Ректора на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. проф. д.ик.н. С. Денчев.* – София : За буквите – О писменехъ, 2012. – СXXXII, 352 с. : с ил. – (Факлоносци ; III)

Други науч. ред.: Н. Цв. Кочев, Н. Яръмов, М. Куманов ; Други рец.: Х. Мутафов, С. Райчевски, В. Велев, И. Теофилов. – Показалци: именов показалец, хронолог. показалец, ист. показалец, геогр. показалец, показалец по ез., показалец на пер. изд., показалец на сер.

Публ. и във вид на електронна кн. в изд. „За буквите – О писменехъ” (2012): <<http://www.sno.unibit.bg>>.

Куманова, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев ; Науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; Терминолог. и справ.-информ. ред. Н. Казански ; Библиогр. и справ.-информ. ред. М. Максимова ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Рец. Ж. Стоянов ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 206 с. : с ил. – (Факлоносци ; XII)

Други ред.: Н. Цв. Кочев, Н. Яръмов, М. Куманов ; Други рец.: Х. Мутафов, С. Райчевски, В. Велев, И. Теофилов.

Юбилейно изд., посвещено провозглашению нестинарства ЮНЕСКО 30 сент. 2009 г. мировым нематериальным культ. наследием; 1150-лет. Крещения болгар.

Публ. и във вид на електронна кн. в изд. „За буквите – О писменехъ” (2014): <<http://www.sno.unibit.bg>>.

Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomography : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev ; Sci. ed. S. Denchev ... [и др.] ; Terminological, ref. and inform. ed. N. Kazanski ; Bibliogr., ref. and inform. ed. M. Maximova ; Ref. and inform. ed. D. Raleva ; Rev. Z. Stoyanov... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 190 с. : с ил. – (Факлоносци ; XIII)

Други науч. ред.: N. Tsv. Kochev, N. Yaramov, M. Kumanov ; Рец.: S. Raychevski, V. Velev, I. Teophilov.

A Jubilee edition dedicated to: Intangible Cultural Heritage of Humanity on 30th September 2009 by UNESCO; 1150th anniversary of the Christianization of Bulgaria.

Публ. и във вид на ел. кн. в изд. „За буквите – О писменехъ” (2014): <<http://www.sno.unibit.bg>>.

Арианика : Експедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал : Центрове на праевроп. цивилизация в Русия : Протоарии и праславяни : Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство” / С. Денчев ... [и др.] ; Науч. ред. Н. Яръмов ... [и др.] ; Библиогр. ред. Д. Ралева, М. Максимова ; Рец. А. Субето ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2016. – 208 с. : с ил. – (Факлоносци ; XV)

Други авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев ; Други ред.: М. Куманов, И. Теофилов ; Други рец.: В. Митко, В. Клюев, И. Петева, В. Велев. – Списък на ил. ; Списък на съкр. – Библиогр.: с. 127-135. – Именов показалец. – Юбилейно изд., посв. на 70-год. на ЮНЕСКО и 65-год. на Държ. библ. инст. – днес: Унив. по библиотекознание и информ. технолог.

Публ. е и в: <<http://sno.unibit.bg>>; <https://www.researchgate.net/publication/307574972_Aryanica>.

2 Дървото на историко-културното развитие на човечеството, увенчаващо Земята, има три кардинални световни клона: 1. будистки свят: VI–V в. пр. н.е. – ; 2. християнски свят: I в. – ; 3. мохамедански свят: VII в. –). В *работата* не е разгледано отделно монотеистичното разклонение на религията с култ. Бога Яхве (Йехова), възникнала в I хил. пр. н.е. в Палестина, разпространявана сред евреите, във връзка с факта, че в *Новия завет* е осъществено преплитане на това разклонение с християнството: християнството включва в себе си конструктивната част на юдаизма изцяло и напълно и, следователно, го вмества в себе си. – *Срв.:* **Куманова, А.** Введение в гуманитарную библиографию [CD-ROM] : Библиографовед. исслед. : Курс лекций по общ. Библиографоведению : [Ч. I-II] / Гос. высш. инст. библиотековедения и информ. технологий (Болгария), Санкт-

Петерб. гос. унив. культуры и искусств (Россия). – София : Гутенберг, 2007. – [1358 с.] – Дигитално изд. (Ч. I. Философско-наукоеведческая картина гуманитарного знания ; **Ч. II. Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии**) [in Russian]; **Куманова, А.** Архитектоника информационного пространства : Идеальный план (Онтологическое исследование). – Шумен : Аксиос, 2005. [in Bulgarian] – *Вж и:* **Денчев, С.** и др. Информационная среда культуры планеты (на опыте прочтения нестинарства / ритуальный танец на жараве / : Рациональная карта / **С. Денчев ; А. Куманова ; Эниграф:** „*Чтоб видеть то, чего искать напрасно*“. – Данте Алигьери / пер. М. Л. Лозинского. // *Information Society Technologies and Culture = Технологии информационного общества и культура : X юбилейная междунар. конф. EVA 2007 Москва, 3-6 дек. 2007 г. : Культура и технологии информационного общества. Век XXI : Электронная информация, визуальные искусства и за пределами*” : [Материалы] = X Jubilee Intern. Conf. „EVA2007 Moscow : Culture and Information Society Technologies. Century XXI : Electronic Information, the Visual Arts and Beyond” / S. Denchev, A. Kumanova ; Всерос. гос. библ. иностр. лит. им. М. И. Рудомино ; Ком. Европ. сообществ. – Библиогр. : 17 неном. назв. – [CD-ROM]. – Тр. / Конф. – Съавт. С. Г. Денчев. – *Публ. и на англ. ез.* [in Russian].

³ **Campbell, Joseph et. al.** A skeleton key to Finnegans Wake [by James Joyce] / **Joseph Campbell, Henry Morton Robinson.** – London : Faber and Faber, 1959; **Campbell, Joseph et. al.** The Power of Myth / **Joseph Campbell, Bill Moyers.** – New York : Anchor Books, 1991; **Campbell, Joseph.** Masks of God, Vol. I : Primitive Mythology. – New York : Arkana, 1991; **Campbell, Joseph.** Masks of God, Vol. II : Oriental Mythology, New York : Arkana; **Campbell, Joseph.** Masks of God, Vol. III : Occidental Mythology, New York : Arkana, 1991; **Campbell, Joseph.** Masks of God, Vol. IV : Creative Mythology, New York: Arkana, 1991.

⁴ **Eliade, Mircea.** Images and symbols: Studies in religious symbolism / Transl. by Philip Mairet, Princeton. – New York : Princeton Univ. Press, 1991; **Eliade, Mircea.** Morfologia religiilor: Prolegomene / Text comunicat si pref. de Mircea Handoca ; Rev. sti. a ed. Manuela Tanasescu; Cuv. i. de Angelo Morretta. – 2. ed. – Bucuresti : Jurnalul literar., 1993 (Ser. Sinteze ; N 1).

⁵ **Корбен, А.** История на ислямската философия. – София : Център за изследване на ислямската цивилизация, 2004; **Corbin, Henry.** En Islam iranien, aspects spirituels et philosophiques. Vols. 1–4. – Paris : Gallimard, 1971–1972; **Fakhry, Majid.** A History of Islamic Philosophy. – New York : Columbia University Press, 2004; **History of Islamic Philosophy.** – Routledge, 1996.

⁶ **Петров, Петър.** Етнографски елементи на славяно-балто-германската общност. – София: 1966. – *Вж и:* **Писанов, Леонид Петрович** и др. Великая тайна первородного

слова : Нов. этимология русской речи : [Кн. 1] / **Л. П. Писанов, Владислав Леонидович Писанов.** – Челябинск : Пресс-Мастер, 2004; **Писанов, Леонид Петрович** и др. Тайный код русской речи : [Кн. 2] : Т. 1. Трактат о первобытном языке славян : Раскрыт великий секрет первородного слова. Найден лексический слой начала цивилизации / **Л. П. Писанов, Владислав Леонидович Писанов.** – Челябинск : ООО Труд-Регион, 2008; **Писанов, Леонид Петрович** и др. Тайный код русской речи : [Кн. 2] : Т. 2. Этимологический словарь : Анти-Фасмер / **Л. П. Писанов, Владислав Леонидович Писанов.** – Челябинск : ООО Труд-Регион, 2009. – Загл. титулна с.: Тайный код русской, славянской речи.

⁷ **Лелеков, Л. А.** Заратуштра. // *Мифологический словарь.* – Москв, 1990, с. 216; **Грантовский, Э. А.** Зурван. // *Пак там,* с. 220; **Лосев, А. Ф.** Гипербореи. // *Пак там,* с. 155; **Лелеков, Л. А.** Айрйман. // *Пак там,* с. 30; **Лелеков, Л. А. Йима.** // *Пак там,* с. 262; **Глоба, П. П.** Хванирата. // *Митра* (Санкт-Петербург), 2012, N 12 (16), с. 25–29.

⁸ **Приказки** вълшебни и за животни / Отг. ред. М. Арнаудов и др. : Т. IX. – София, 1963; **Приказки** вълшебни и за животни / Отг. ред. М. Арнаудов и др. : Т. XI. – София, 1963; **Каралийчев, А.** Приказен свят : Т. 1. – София, 1982; **Каралийчев, А.** Приказен свят : Т. 2. – София, 1982; **Калоянов, А.** Български народни приказки. – София, 1999; **Тодоров, П. Ю.** Идиллии. – София, 1979.

⁹ **Райнов, Н.** Български приказки. – София, 2005.

¹¹ **Успенски, Л.** Богословие на иконата. – В. Търново, 2006; **Склирис, Ст.** От портрета до иконата. – В. Търново 2008; **Християнска** агиология и народни вярвания : Сб. в чест на Елена Коцева. – София, 2008.

¹² **Божилова, В.** Научно-документален филм на СВУБИТ „Ритъмът на времето” : Информ. карта на нестинарството като отразена в историографията културна трансмисия : [Рец. за премиерата на 28.09.2007 г. в село Българи – Странджа на едноименния науч.-докум. филм: Ритъмът на времето (Нестинарство: Информационна карта) : Науч.-докум. филм / Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. ; Продуцент, идея и концепция: проф. С. Денчев; Сценарий: А. Куманова, М. Куманов; Режикура: А. Куманова, А. Алтъпармаков; Оператор: С. Алтъпармаков; Ред.: Н. Казански, А. Даскалов ; Консулт.: проф. Н. Цв. Кочев (София), проф. М. Виевиорка (Париж), проф. Ф. Бреси (Рим), проф. Е. Вилфрид (Фрайбург), проф. Н. Яръмов (София), о. М. Полцин (София). – София : БУЛФИЛМ, 2008. – DVD. – Варианти: 2007: редуц.: на бълг. и англ. ез.; 2008: разшир.: на бълг., рус., англ.] (N 287). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. II, 2008, с. 418–422. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Димитрова, Е.** Научно-документалният филм „Ритъмът на времето” – информационна карта на културата [: Рец. за филм... / С. Денчев и др. – 2008.] (N 346). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV,

2009, с. 332–334. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Сотирова, М.** Нестинарство – информационна карта на културата : Поглед към научно-докум. филм „Ритъмът на времето” [Авт. С. Денчев и др. – 2008.] (N 369). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV, 2009, с. 429–430. <<http://www.unibit.sno.bg>>

¹³ **Илиева, Г.** Образите на слънцето, огъня, ковача и вълка в българските народни приказки, идилията на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов (N 453). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 581–592. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Урманова, З.** Учителят Петър Дънов, или култът към светлината (N 107). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. I, 2008, с. 154–156. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Урманова, З.** Учителят Петър Дънов : Поглед върху неговите филос. съчинения (N 168). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. I, 2008, с. 345–350. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Урманова, З.** Учителят Петър Дънов, или култът към светлината (N 221-107). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. II, 2008, с. 165–167. <<http://www.unibit.sno.bg>>

¹⁴ **Стоянова, Д.** Мадарският конник – изобретение на Иранския Изток (N 452). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 577–581. <<http://www.unibit.sno.bg>>

¹⁵ **Куманова, А.** и др. Към концепцията за влиянието на Сасанидски Иран върху културата на старите българи [: Рец. за кн.: Чобанов, Тодор. Изследвания върху културата на старите българи. – София : Тангра ТанНакРа, 2010. – 224 с. : с ил. – (Българска вечност ; 93)] / А. Куманова, Н. Василев, Б. Николова (N 605). // *Тр.* на Студентско научно общество при УНИБИТ (София), Т. VII, 2012, с. 412–417. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Божилова, В.** Изкуството – неспирен стремеж на човека към красота и съзидателност, извънвремева и трансгранична принадлежност : По повод състоялата се изложба „Иранско изобразително изкуство и художествени занаяти”, 5-12 февруари 2009 г. в галерия „Средец” на М-вото на културата (N 451). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 574–577. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Николова, Б.** Иран : Повече от седем хиляди години цивилизация : Пореден брой на списание – миниатюрна енцикл. по древен и съвременен Иран [: Рец. за изд.: Европа 2001 : Двумес. изд. за култура и социална политика : N 1, 2009. – София : Изд. рекламна къща Европа 2001, 2009. – 72 с.] (N 444). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 544–548. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Николова, Б.** Новият брой на информационно-аналитичното списание „Митра” : Справочно-енцикл. изд. [: Рец. за: сп. „Митра” (Санкт-Петербург), 2009, N 10/14]. // *Тр.* на СВУБИТ (София), Т. 8, 2010, с. 479–487. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Петрова, А.** и др. Уникално комплексно визуализирано представяне на историята и културата на

Иран като общоцивилизационен феномен – научно-документален филм [: Рец. за: Iran – Seven Faces of a Civilization = Иран – седемте лица на цивилизацията : Документален филм. – Иран : Sunrise Visual Innovations Ltd., 2007. – DVD, 65 мин. – Авт. колектив: Dr. Abbas Alizadeh, Dr M. B. Ghahremani, Mohammad Reza Riazi, Farzin Rezaeian, Mohammad teimouri, Dr. Reza Gharib ; Режисьор: Farzin Rezaeian. – Премиера в България: 14.01.2009. – Във филма са използвани колекциите на: Bibliotheque nat. de France, Iran Nat. Museum, Musée du Louvre, The Oriental Inst. of the Univ. of Chicago, The Metropolitan Museum of Art (New York), The Hermitage Museum (Saint Petersburg), Harvard Univ. Art Museums, Trustees of the British Museum, Astan-e Qods-e Razavi (Mashhad), The Victoria and Albert Museum (London). – Премиера в България: 14.01.2009.] / Ангелина Петрова, Михаил Урилски. // *Издател* : Науч. сп. за книгата, 2011, N 1-2, с. 38–40.

¹⁶ **Ритъмът на времето** (Нестинарство: Информационна карта) [DVD] : Науч.-докум. филм / Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол.; Продуцент, идея и концепция проф. С. Денчев ; Сценарий А. Куманова, М. Куманов ; Режисура А. Куманова, А. Алтъпармаков ; Оператор С. Алтъпармаков ; Ред. Н. Казански, А. Даскалов ; Консултанти: проф. Н. Цв. Кочев (София), проф. М. Виевиорка (Париж), проф. Фр. Брезини (Рим), проф. Е. Вилфрид (Фрайбург), проф. Н. Яръмов (София), о. М. Полцин (София). – София : БУЛФИЛМ, 2008. – Редуц. версия на бълг. и англ. ез. 2007; Разшир. версия на бълг., рус., англ. ез. 2008. – Дигитално изд. – *Загл. на рус. ез.*: Ритм времен (Нестинарство: Информационная карта) ; *загл. на англ. ез.*: The rhythm of the time (Nestinarstvo (fire-dancing): Information map. – *Срв.*: **Илиева, Й.** Нестинарство : Концепции : Сравн. изследване на гледища на участник в обряда, изследовател в тази област и представител на Бълг. православна църква (N 367). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV, 2009, с. 423–425. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Рангелова, Т.** Новелата на музиковеда и педагога Тодор Бакалов „Нестинарката” : [Рец. за: Бакалов, Тодор Иванов. Нестинарката : Дъщерята на огъня : Новела. – София : Булгарика, 1995. – 63 с. : с ил.] (N 368). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV, 2009, с. 426–428. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Груданска, С.** Поетичен дискурс на нестинарския феномен : Опит за философски прочит на стихотворения по темата (N 366). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV, 2009, с. 417–422. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Манчева, Р.** и др. Превод на български език на фрагмент от дисертационния труд: Kourtova, Plamena. Lifted up by the power of the saints : „Prihvanati”, music, and embodied experience in the firewalking rituals of two bulgarian nestinari (Tallahassee, 2007) / Р. Манчева, Н. Георгиева, К. Димова (N 530). // *Тр.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (София), Т. VI,

2011, с. 463–470. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Тингсвалд, М.** Нестинарството : Малоазийски трансмисии на културата в България (N 532). // *Тр.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (София), Т. VI, 2011, с. 475–477. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Трифенова, Г.** Библиографско измерение на публикациите на статиите по проблематика „нестинарство“ за периода 1875–2008 г. : Историограф. дискурс (N 315). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV, 2009, с. 240–245. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Бояджиева, Д.** Статии за нестинарството : Из центр. и регион. периодичен печат от 30-те г. на ХХ в. до днес и електронни публикации, свързани с наблюдавания докум. поток (N 370). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. IV, 2009, с. 431–435. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Минева, К.** Нестинарството – феноменът на Странджа планина : Библиографски преглед и историографски прочит на регионалния периодичен печат на Бургас и Бургаска област за периода 2007–2010 г. (N 575). // *Тр.* на Студентско научно общество при УНИБИТ (София), Т. VII, 2012, с. 282–284. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Вулева, Т.** Съществителни собствени имена, хронологическа амплитуда и исторически епохи в библиография „НЕСТИНАРИАНА“ : Естествена класификация (N 525). // *Тр.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (София), Т. VI, 2011, с. 441–443. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Шароян, Л.** Топоними в библиография „НЕСТИНАРИАНА“ : Естествена класификация (N 526). // *Тр.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (София), Т. VI, 2011, с. 444–451. <<http://www.unibit.sno.bg>>

¹⁷ **Куманова, А.** и др. Информационна картина на дифузната соларна трансмисия на национални ритуални костюми от Мала Азия към Балканския полуостров : Ретикларно описание / **А. Куманова, И. Костадинов, В. Пискулев** (N 604). // *Тр.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (София), Т. VII, 2012, с. 389–411 с ил. <<http://www.unibit.sno.bg>>; **Николова, Б.** Ризомно-ретикларна информационна картина на соларно-философска културна трансмисия от Иран към България (Опит за дешифриране) (N 683). // *Тр.* на Студентско научно общество при УНИБИТ (София), Т. VIII, 2013. – Под печ.: с ил. <<http://www.unibit.sno.bg>>

¹⁸ **А. Област Белуджистан.** // <http://www.balochistan.gov.pk/index.php?option=com_content>. – 10.10.2010. – 2 с.; **Енциклопедия „Ираника“.** // <<http://www.iranica.com/articles/search/keywords:golestan>>. – 10.10.2010. – 5 с.; **Туркменските национални костюми.** // <<http://www.unesco.kz/heritagenet/tm/turkmen/costume.htm>>. – 10.10.2010. – 2 с.; **Област Голестан.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Golest_Province>. – 10.10.2010. – 4 с.; **Б. Български народни носии** / Под ред. на Никола Григоров. – София : Анико, 2005. – 320 с.; **Арнаулов, М.** Из миналото на град Котел. // *Год. СУ*, 27, 1931. – 79 с.; **Велева, Мария.** Котленската носия през

XIX и първата половина на ХХ век. // *Бълг. етнография*, 8, 1965, № 3–50; **Ръкописни** мемоари на Петър Матеев, запазени в архива на читалището в град Котел. – Л. 50; **Котел** (Област Сливен). // <<http://wikipedia.org/wiki>>. – 12.12.2010. – 1 с.; **Международен фестивал на фолклорната носия.** // <<http://www.nosia.bg>>. – 10.10.2010. – 2 с.; **В. Георгиева, И.** Българските алиани. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1991. – 104 с.; **Караханова, Е.** Лудогорските алиани. – София : Полигр. база на МВР, 2000. – 130 с.; **Касабов, Йордан.** Етнокултурно изследване на къзълбашите от Североизточна България. – В. Търново : Ивис, 2008. – 236 с.; **Късабов, Й.** Етнокултурно изследване на къзълбашите в Североизточна България. – София : Бълг. аграрен съюз, 2003. – 73 с.; **Касабов, Йордан.** Къзълбашите отвътре и отвън. – Силистра, 2004. – 189 с.; **Г. Вакарелски, Хр.** Етнография на българите. – София, 1977. – 96 с.; **Комитска, Анита** и др. Български народни носии / Анита Комитска, Веска Борисова. – София, 2005. – 191 с.; **Д. Велков, В.** Приноси към историята на римските градове в България. // *Чипровци*. 1688–1968. – София, 1971. – 290 с.; **Комитска, Анита** и др. Български народни носии / Анита Комитска, Веска Борисова. – София, 2005. – 320 с.; **Станков, Димитър.** Чипровски килими. – София, 1960. – 378 с.; **Е. Българска митология** : Енцикл. речник / Състав. Анани Стойнев. – София : 7М + Логис, 1994. – 400 с.; **Български народни носии** / Под ред. на Никола Григоров. – София : Анико, 2005. – 320 с.; **Странджа.** Материална и духовна култура / Отг. ред. Мария Черкезова. – София : Марин Дринов, 1996. – 456 с.; **Българи** (Област Бургас). // <<http://wikipedia.org/wiki>>. – 29.11.2010. – 1 с.; **Странджа** : Природен парк. // <http://strandja.bg/history_bg.html>. – 29.11.2010. – 1 с.

¹⁹ **Изследване** на информационната карта на трансмисиите на култура в нестинарската обредност като открита информационна среда на култовите практики и вярвания, установими в музеите на Централна и Източна Турция (*Ист.*: Сев. Месопотамия) / **С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев**; *Епиграф*: „Вяра е жива представа на онова, за което се надяваме, и разкриване на онова, що се не вижда“ – **Евр. (11: 1)**. // [Седма] VII национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа“, 1.11.2009 г., София, Нац. дворец на културата. – София, 2010, с. 512–538.

²⁰ **Куманова, А.** Класификационни построения във връзка с генезиса на теорията на библиографията в Западна Европа през XVIII–XXI век : Историко-културен феноменологичен каркас на информационна ризома и нейната феноменология : III фрагмент. // [Осма] VIII национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на ХХI век“, 1.11.2010 г., София, Нац. дворец на културата. – София, 2011, с. 88–115. – Библиогр. с. 102–115, вкл. 99 ном. загл.

Вж и: **Куманова**, А. Ризома на инфосферата : Морфология на библиогр. : Генезис на световната универс. библиогр. : Теория на библиогр. форма : Учебник по общо библиографознание / Предг. рец. С. Денчев ; Обща ред., дейксис Н. Василев ; Експертна ред. Н. Казански ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Терминолог. ред. Д. Ралева ; Справ.-информ. ред. Ц. Найденова, А. Даскалов ; Рец. А. Соколов ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2012. – СССЛП, 534 с. : с 350 ил., 59 сх., 22 репрод. – (Факлоносци ; IV)

Други рец. : В. Леонов, И. Теофилов. – Табл. на термините и понятията, използвани от евро-амер. специалисти през XVIII–XXI в. за диференциация на библиогр. явления, имащи отношение към формата на библиогр. информ.: 1180 назв. на 20 ез. ; Списък на съкр. – Библиогр. : 1440 номерирани названия. – Именен показалец, геогр. показалец, показалец на загл. – Рез. на бълг., рус., англ. ез.

Юбилейно изд., посв. на 250-год. от написването на „История славяноболгарская ...” от Св. о. Паисий Хилендарски.

Публ. и във вид на електронна кн. в изд. „За буквите – О писменехъ” (2012): <<http://www.sno.unibit.bg>>.

Куманова, А. Интеграл библиографии : Учебник-компендиум по общему библиографоведению / *Посв. светлой памяти Г. Шнейдера, Л.-Н. Мальклес, К. Р. Симона* ; Общ. ред. Николай Василев ; Библиогр. ред.: Диана Ралева, Марияна Максимова ; Рец. : Стоян Денчев, Никола Казански. – Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016. – 132 с. : с портр. – *Аннот. и рез. на рус. и англ. яз.*

Библиогр.: 175 нум. назв. – Сведения об авторе (с. 89–110). – Author information (с. 111–131).

Публ. в: <<https://www.lap-publishing.com/registration/registerwithtoken/a3142ba5e26c4e4427c7b2977c01ba61?locale=ru>>.

Публ. и в: <<http://sno.unibit.bg>>.

Публ. и в: <<https://www.academia.edu/30043130/>>.

Куманова, А. Интеграл гуманитарной библиографии в XXI веке (Генезис мировой универсальной библиографии) : Учебник – компендиум по общему библиографоведению (Теория библиографической формы) / Общ. ред., дейксис Н. Василев ; Библиогр. ред. Д. Ралева, М. Максимова ; Рец. С. Денчев, Н. Казански. – София : За буквите – О писменехъ, 2017. – 184 с. : 4 портр., 5 сх. – (Факлоносци ; XVII). – Список цит. источников: 175 нум. назв. – Индекс заглавий ; Именной индекс ; Список сокращений.

Посв. светлой памяти Г. Шнейдера, Л.-Н. Мальклес, К. Р. Симона. К 75-лет. публ. Т. Боровым библиографического путеводителя „Путь к книгам”.

Публ. е и в: <<http://sno.unibit.bg>>; <<https://www.researchgate.net/publication>>.

²¹ **Куманова**, А. Класификационни построения на англо-американското библиографознание. Съотносимост с кирилическите библиографоведски концепции и „немската линия” в развитието на библиографията през XVIII–XXI в. (Историко-културен феноменологичен каркас на информ. ризома: I фрагмент). // [Седма] VII национална научна конференция с международно участие „България – кръстопът на култури и цивилизации”, 1.11.2009 г., София, Нац. дворец на културата: Фрагмент. – София, 2010, с. 139–1 – 139–18. – Библиог.: 56 ном. назв. в систем.-азб. вид и 13 ном. бел.; **Куманова**, А. Класификационни построения евро-американского библиографоведения XVIII–XXI веков : Историко-культурный феноменологический каркас информ. ризомы. // *Историко-библиографические исследования* : Сб. науч. трудов : Вып. 11 / Рос. нац. библ. – Санкт-Петербург, 2008, с. 7–106. – 265 ном. загл. в систем.-азб. ред.; **Куманова**, А. Универсалната библиография от втора степен с международен обхват – ретроспективният многостепенен пътеводител по информационната среда на планетата : Т. Боров – „Пътя към книгите” (Историография. Хронотоп. Феноменология. Теория) : Изслед. / Библиогр. ред. **Н. Казански**; Рец.: **С. Денчев**, **Ж. Стоянов**; *Посв. ... Т. Боров.* – София : Гутенберг, 2007. – 73 с. – *Срв. и цит. моногр. в бел. 2:* **Куманова**, А. Введение в гуманитарную библиографию : Ч. II.

²² **Свети** отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **С. Денчев** ; Науч. ред., историография, коментар, именен показалец, географски показалец **М. Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **А. Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послеслов (дейксис) **Н. Василев** ; Терминолог. ред. **Е. Томова**, **Д. Ралева**, **В. Велев**; Справочно-информ. ред. **М. Максимова**, **Ц. Найденова**, **А. Даскалов** ; Рец.: **И. Теофилов**, **Н. Казански**. // *Тр. на Студентското научно общество при УНИБИТ (София)*, Т. VI, 2011, с. 1–208 *Св. О. ПИС*: ил. (Факлоносци); II). – Юбил. изд., посв. на 60-год. на Държ. библиотекарски инст., днес: Университет по библиотекознание и информ. технол. и в навечерието на 250-год. от създаването на „История славяноболгарская”. – Изследв. „Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... : Информационен код ...” е публ. и в моногр. вид. – Текстът е предаден на съвременен книжовен език по Зографския ръкопис, обнародван от **акад. Й. Иванов**: *История славяноболгарская*, собрана и нареждана **Паисием неромонахом...** / Стъпки за печат по първообраза **Й. Иванов**. – София, 1914. – *Цит по изд.*: [Св. о.] **Паисий Хилендарски**.

Славяно-българска история : 1762–1962 / Под ред. на Петър Динеков. – София : Бълг. писател, 1963. – 148 с. : с ил., факс. – Издава се за 200-год. от написването ѝ.

²³ Срв.: *цит. в бел. 2 и 21* изд.: Куманова, А. Введение ... Ч. I. 1995, с. 41–45.

²⁴ Пак там: Куманова, А. Введение ... Ч. II. 2005; 2007, с. 378–383.

²⁵ Пак там, с. 351–353.

²⁶ Пак там.

²⁷ Пак там, с. 357–358.

²⁸ Пак там.

²⁹ Пак там, 360–361.

³⁰ Пак там.

³¹ Пак там.

³² Пак там.

³³ Пак там.

³⁴ [Johannes] Johannes [Johannis] de Tritthenem [Tritemij], abbas Sponhemesis. Liber de scriptoribus ecclesiasticis. – Basileae: Amerbach, 1494. – [VI], 140 f.

Тр. на абат Йоан Тритемий „Кн. за църковните писатели” е първият печ. библиогр. тр. През 1512 г. кн. е преизд. в Париж; през 1531 и 1546 г. (в доп. и поправено изд.) е публ. в Кьолн; през 1718 г. изд. излиза в Хамбург като паметник на епохата – публ. е от ерудита **Й. Фабрициус** в състава на „*Bibliotheca ecclesiastica*” (*Bibliotheca Ecclesiastica, in qua continentur de scriptoribus ecclesiasticis S. Hieronymus cum veteri versione Graeca quam vocant Sophronii, et nunc primum vulgatis editoris notis, Hieronymum cum Eusebio accurate conferentibus: adjunctis praeterea castigationibus Suffridi Petri et J. Marcinae, nec non integris Erasmi, Mariani Victorini, Henr. Gravii, Aub. Miraei, With. Ernesti Tentzelii et Ern. Salomonis Cypriani annotationibus. Appendix de vitis Evangelistarum et Apostolorum, Graece et Latine. Appendix altera, quae fertur jam sub titulo Hieronymi de duodecim Doctoribus, jam sub nomine Bedae „De Luminaribus” ecclesiae. Gennadius Massiliensis, annotatis lectionibus codicis antiquis corbejensis et subjunctis variorum notis, Suffridi Petri, Aub. Miraei, E. Sal. Cypriani. S. Isidorus Hispalensis. Ildefonsus Toletanus. Honorius Augustodunensis. Sigebertus Gemblacensis, appendices Juliani ac Felicis Toletani et tertia Anonymi ad Isidorum et Ildefonsum. Henricus Gandavensis. Anonymus Mellicensis a R. P. Bernarndo. Pes nuper vulgatus. Petrus Casinensis de viris illustribus monasterii Casinensis, cum Supplemento Placidi Romani et Jo. Baptistae Mari annotationibus. Jo. Trithemii Abbatis Sponhemensis. Liber de S.E. cum notis editoris Aub. Miraei Auctarium de S.E. et a tempore, quo desinit Trithemius, de Scriptoribus saeculi XVI, et XVII. Libri duo.* / Curante **Jo. Alberto Fabricio**. – Hamburg: Felginer, 1718. – 228 s.).

За детайлното библиогр. описание на всеки от *цит.* източници в тр. на абат Йоан Тритемий *вж цит. в бел. 19*

изд.: Куманова, А. Введение ... Ч. II. 2005, 2007, с. XVI–LXVII.

³⁵ Срв.: **Sigeberti Gemblacensis** Chronographia / Ed. D. Ludovicus Conradus Bethmann, MGH, SS, VI, [268–374], p. 3266–3271. // *Извори за българската история*, 12 [Латински извори за история на България, 3]. – София, 1965, с. 42.

Вж: **Sigebertus Gemblacensis**. Liber de scriptoribus ecclesiasticis (**Fabricius**, J. A. Bibliotheca ecclesiastica. – Hamburg, 1718, p. 93. – *вж N 31*). // *Migne*, J. P. Patrologiae: Curs. compl. Ser. Latina (MPL): T. CLX. – Paris, 1880, col. 547–592: NN 720–860 + *Index*.

Текстолог. несъвършена публ. на ръкоп. биобиблиогр. речник „Кн. за църковните писатели” на монаха **Зигеберт от Жамблу** – библиогр. паметник от XI в.; публ. през 1494 г. в Базел био-библиографски речник на „Кн. за църковните писатели”, подготвен от учения – абат Йоан Тритемий, кумулиращ в едно и продължаващ до края на XV в. работите на предшествениците в областта на жанра (биобиблиографския речник на църковните писатели) и на тр. на Зигеберт от Жамблу.

През 1718 г. тр. е публ. от **Й. Фабрициус** – *вж:* **Verner**, M. M. Johann Albert Fabricius: 18th century scholar a. bibliogr. [1966]. // *Essays on bibliography* / Comp. a. ed. by V. J. Brenni. – Metuchen, 1975, p. 410–425.

³⁶ *Вж.* Куманова, А. Класификационни построения във връзка с генезиса на теорията на библиографията в Западна Европа през XVIII–XXI век: Ист.-култ. феноменолог. каркас на информ. ризома и нейната феноменология: III фрагм. / *Епиграф*: „Може всичко да се знае за Махалото, но ако е неизвестно каква карта да се използва, работата е иззубена.” – У. Еко. // [Осма] VIII национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век”, 1.11.2010 г., София, Национален дворец на културата. – София, 2011, с. 88–115. – Библиогр. с. 102–115, вкл. 99 номерирани загл.

³⁷ *Вж.* Денчев, С. и др. Информационен код на българското изящно слово: Хуманизираща феноменология (Аксиология на семант., лексик. и фонет.-морфолог. й декодиране): Плен. докл. / *Епиграф*: „Език свещен на моите деди, / език на мъки, стонове вековни, / език на тая, дете ни роди / за радост не – за ядове отровни.” – Иван Вазов. // [Осма] VIII национална научна конференция с международно участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век”, 1.11.2010 г., София, Национален дворец на културата. – София, 2011, с. 43–61: с ил. – Съавт.: **А. Куманова, Н. Василев**. – Библиогр.: с. 51–55, вкл. 11 номерирани загл.

³⁸ *Вж.* *цит. в бел. 22* изд. – с. 74 и Коментара на с. 105–106 (бел. 382).

³⁹ *Вж.* Пак там – бел. 21 (с. 83).

⁴⁰ Прев. на авт.

